

ARKPRIJS VAN
HET VRIJE WOORD

2017

APACHE

Apache

Meer dan een Indianenverhaal

67ste Arkprijs van het Vrije Woord

Redactie Lukas De Vos

Antwerpen
De Vrienden van de Zwarte Panter
2017



UIT HET JURYVERSLAG

De 67ste Arkprijs van het Vrije Woord gaat naar de onafhankelijke nieuwswebsite *Apache*. Apache legt zich toe op kritische en onbevooroordeelde onderzoeksjournalistiek. De website is al die tijd gefinancierd door de bijdragen van lezers en leden-coöperanten.

(...)

Hoofredacteur Karl Van den Broeck ziet een heilloze ontwikkeling in de media: “In 2017 is de geloofwaardigheid van de journalistiek sterk aangetast, net op een moment dat de democratie een veerkrachtige vrije pers nodig heeft. In 2017 ziet de geschreven pers nog steeds geen uitweg uit de complete meltdown die nu al bijna een decennium aan de gang is. De overgang van papier naar digitaal leidt vooral tot verschraling”.

Daartegen komt Apache in het geweer. Met Trump en enkele politieke afdreigingen in eigen land (Sven Gatz en Joke Schauvlieghe tegen *De Afspraak* op Canvas bv.) in het achterhoofd, en hun pogingen om “de” pers te intimideren, te schofferen en verdacht te maken, stelt Apache een alternatief: “De media die niet beknibbelen op kwaliteit, objectiviteit, ongebondenheid en diepgang, zullen overleven. Kranten waarvan de artikels niet te onderscheiden zijn van publireportages of die de haat en de verwarring blijven oppoken, halen het nooit van

Twitter of Facebook”. Als Apache volledig beantwoordt aan de eisen van de Arkprijs – een oorspronkelijke bijdrage tot de Nederlandstalige cultuur in de brede zin van het woord, en verzet tegen de gevestigde, behoudsgezinde krachten die de cultuurpolitiek fnuiken – dan voegen wij daar graag een derde argument aan toe: nadrukkelijk verzet tegen de intimidatie die de opdracht ondergraaft van de vierde macht: onderbouwde onthullingsjournalistiek en dubbelgecheckte feiten.

(...)

Apache gaat juist als ongebonden medium in tegen de commercialisering, de uitholling en de vervlakking van de gangbare nieuwsgaring, en is niet bang ook het eigen vak in vraag te stellen. Mediakritiek is zelfkritiek.

De jury wenst met de toekenning van de Arkprijs aan Apache de onderzoeksjournalistiek als geheel aan te moedigen. In de huidige politieke en maatschappelijke kontekst komt die wezenlijke vorm van journalistiek steeds meer in het gedrang. Het vrije woord dient evenwel letterlijk te worden genomen en toegepast volgens de grondwet. Echte persdelicten horen thuis voor het Assisenhof.

Antwerpen, 7 maart 2017



ZAK: Eigenlijk Jacques Moeraert, cartoonist. Begon in De Zwijger. Nu verschijnt zijn werk in De Morgen, De Tijd, De Volkskrant, De Groene Amsterdammer, De Limburger. Arkprijs van het Vrije Woord 2000. Recente publicaties: Jaarlijkse ZAK-Agenda. Café 't Wereldje (2011).

HET DUBBEL SPOOR VAN DE ARKPRIJS

JOSEPH ASSELBERGH

Dames en heren,

De toekenning van de Arkprijs verloopt via een dubbelsporig traject. Het gaat zowel om een bijdrage aan de Nederlandse cultuur, verbonden met schoonheid en emotie, als om de verdediging van het vrije woord, verbonden met emotie én rede. Dat dubbele spoor verklaart de voor buitenstaanders enigszins vreemde samenstelling van de lijst van laureaten. Alleen de Arkprijs van het Vrije Woord maakt een gezelschap van de arts Wim Distelmans, de econoom Paul De Grauwe, de lyrische zanger en poëet Wannes Van de Velde, de auteurs Pol Hoste en Fikry el Azouzi, de Roma en Tutti Fratelli, de krant *De Morgen* en nu de webstek Apache. Dat is evenzeer de verklaring voor de moeilijke voorspelbaarheid van de komende laureaten en de geregeld opduikende verrassing achteraf, verrassing die weleens overgaat in verbolgenheid. Maar is dat gevoelen niet eigen aan de confrontatie met andermans vrijheid?

In den beginne was het woord bij god en de drukkers hebben het de mensen geschonken die dachten zo sneller en beter bij de waarheid te komen. Christoffel Plantin drukte de ene waarheid in Antwerpen, de andere in Leiden. Christiaan Huygens was zo nodig nog helderder wanneer hij Calvinistische predikanten hoogmoed verweet als zij wisse kennis pretendeerden van de grenzen die God aan het wetenschappelijk onderzoek gesteld had.

Voor de burger is het woord de hoop om een hem passende waarheid te vinden en de zijne te verkondigen. Voor gezag en macht is het woord van de burger subversief: het verhaal over de spanning binnen de driehoek woord, waarheid en gezag is lang en zal altijd onvoltooid blijven. Lang was een of andere vorm van wurging of verbod het enige wapen tegen het woord, tot de radio, later ook de televisie, het mogelijk maakten over de hoofden en tegenspraak heen propaganda als waarheid uit te strooien.

En nu zijn er die nieuwe media die opnieuw een oud misverstand voeden dat technologische vooruitgang de mens en zijn drijfveren

revolutionair verandert. Alternatieve feiten of een alternatieve waarheid mogen dan nieuwe uitdrukkingen zijn, vroeger heette dat leugen of bedrog. Julius Caesar twitterde niet maar loog al.

Het heeft bij de jury dan ook niet zo lang geduurd om in zijn discussies de mutaties te betrekken die nieuwe praktijken teweeg brengen in dat oeroude conflict tussen woord, waarheid en gezag. Het is aan de volgende spreker om de keuze die daar het gevolg van was toe te lichten.

Jef Asselbergh is sinds 2016 voorzitter van het Arkcomité. Grootmeester Grootoosten van België (2011-2013). Docent, bankier, bestuurder vennootschappen. Medegrondlegger Universiteit Antwerpen. Mede-auteur van Herinnering aan Michel Oukhow (1998).

PEMMICAN,
ZOLANG DE VOORRAAD STREKT
Het Overlevingsinstinkt van een Verdwijnd Ras
LUKAS DE VOS

Ugh! Vrijschrijvers, Vrienden van het Vrije Woord,

Ik had me voorgenomen te beginnen met de woorden van de grote sachem Seeahth van de Suquamishstam. Bij ons staat hij bekend als Seattle, helaas om de foute redenen. Seattle is uitgegroeid tot een ikoon van de ekologische scherpslijpers. In een toespraak in zijn eigen Salish dialect zou hij het over “Moeder Aarde” gehad hebben, en over de onverkoopbaarheid van lucht, water en warmte. En zijn droefenis over duizenden rottende bisonen in het Great Wide Open. Hij deed dat in 1854 bij de komst van territoriaal goeverneur Isaac Stevens, vlak voor hij de verplichte verhuizing naar een reservaat zou tekenen.

Helaas voor de goedgeelovigen heeft de hoofdredakteur van de webstek *Apache*, Karl van den Broeck, zijn bronnen onderzocht. Hij mag dan groene vingers en een groene gade hebben, legenden dienen altijd op hun ware inhoud getest. Ik citeer even uit zijn *magnum opus*, *Waarom ik de Indianen wil redden*, vorig jaar uitgebracht bij Polis. “In groene kringen wordt de speech nog steeds gebruikt in pamfletten of op T-shirts. Het duurde tot de jaren negentig voor wetenschappers onomstotelijk konden bewijzen dat Seattle deze woorden nooit had uitgesproken; hij woonde trouwens in bergachtig gebied en heeft misschien nooit een bizon gezien in zijn leven”. Au, dat steekt. Karl heeft uitgevogeld dat de verfraaiing (sommigen zullen van mystificatie spreken) in 1972 door Ted Perry is gelanceerd als commentaar in de natuurdokumentaire *Home*.

Het was niet de laatste vervalsing. In 1992 gebruikte voormalige vicepresident Al Gore de *fake speech* in zijn boek *Earth in the Balance*, zijn kruistocht voor de bescherming der aarde (en voor zijn aanzwellende portemonnee). De oorspronkelijke toespraak luidt heel anders, hoewel ook daar gerichte onderzoeksjournalistiek aan te pas komt. Het was namelijk de tolk van goeverneur Stevens, Henry Smith, die via een Indiaanse tolk de inhoud rechtstreeks meegedeeld kreeg.

Helaas schreef hij de tekst pas uit 33 jaar na de feiten, in *de Seattle Sunday Star* van 29 oktober 1887. Ik ben zelf op onderzoek gegaan omdat je noch de naam van Seattle noch die van Al Gore zult terugvinden in het register achteraan in Karls boek. Het is niet *Home* maar Gore die de klaagzang *salonfähig* heeft gemaakt. Hij kreeg trouwens meteen gedonder in *Newsweek* van 4 mei 1992. Misschien wel een niet vermelde bron van Karl. Daar staat letterlijk in: “The Chief lived in the Pacific Northwest. He never saw a buffalo”. Grote geleerden als Herman Viola van het Smithsonian Institute vinden dat larie. “Het is wat veel indianen toen zeker gedacht hebben. En er zal wel een rondgelopen hebben die die woorden zal gebruikt hebben”. Van wetenschappelijke betrouwbaarheid gesproken. Waarop *Newsweek* giftig besluit: “Zelfs de ene foto die bestaat van Chief Seattle is zo vaak bijgewerkt, geretoucheerd, of gewoon vervalst door zijn hoofd op andermans lijf te zetten, dat er puur sprake is van revisionisme”. Ik heb het citaat wat ingekort en samengevat, anders valt Tom Cochez over mijn bronnen heen.

Kortom: er bestaan drie (Amerikanen spreken van 86) versies van Seattles toespraak. Die van 1887 (hernomen in 1891 en 1929); die van eind jaren zestig, in een verdicthting van William Arrowsmith; en de *hoax* van Perry. De grote verdienste van Van den Broeck, de man die zo graag Apache had willen worden, maar alleen zijn voornaam deelt met Karl May, is dat hij ook bij zijn eigen sympathieën vraagtekens zet, en de bronnen vergelijkt tot ze ontdaan zijn van alle ideologische tandplak. Het verwondert mij dus niet dat hij, ondanks alle reizen, interviews en archiefbezoeken, niet met zekerheid kan zeggen of hij het kruis van Sitting Bull heeft kunnen vinden, kruis dat aan het opperhoofd gegeven was door de Grote Zwartrok, de jezuïet Pieter-Jan De Smet uit Dendermonde.

Eigenlijk zouden alle politieke partijen dit boek van Karl moeten lezen, omdat de schrijver nooit te beroerd is om iedereen aan te pakken, niet alleen zijn politieke tegenstanders. Burgemeesters die *Apache* een “lasterlijk medium” noemen, mogen zich dan op de borst kloppen. Maar misschien heb ik ze verkeerd verstaan en zeiden ze “lastiglijk”, op zijn Vlaams, niet “lasterlijk”. Vorig jaar is een rechtszaak aangespannen tegen *Apache* door de draaideurpolitikus Joeri Dillen – van een schepen kabinet naar bouwpromotor Land Invest Groep,

daarna kabinetchef, en nu weer naar de vastgoedsector. Dat vraagt om een toetsing van mogelijke belangenvermenging. Inzet is de (stedebouwkundig afgekeurde) heraanleg van de Tunnelplaats.

Net dat willen Dillen en Land Invest Groep dichtmetselen, zij eisen samen een schadevergoeding van 350.000 euro. Genoeg om *Apache* monddood te maken. Waren daar niet deskundigen als Dirk Voorhoof of Koen Lemmens die de klagers geen schijn van kans geven, niet voor een Belgisch gerecht, niet voor het Europees Hof. De hoofdredakteur van *MO**, Gie Goris, houdt het bij onbetamelijke intimidatie. Hij schrijft: “Deze schadeclaims (...) komen voort uit de politiek goed gekonnekteerde zakenkringen die vrijheid van meningsuiting alleen tolereren indien ze entertainend is, niet als ze echt tot democratie dreigt te leiden”. Dillen en Co. hadden maar een recht van antwoord moeten vragen, zoals Hugo Coveliers wél deed voor lobbyist Koen Blyweert, of een klacht indienen bij de Raad voor Journalistiek.

En vervelend voor de klagers: *Apache* linkte het bouwproject aan de financiering, die niet toevallig verweven was met de instorting van Optima en doorliep tot het Luikse Ogeo. Meteen lagen ook de ps en de bestuurders Luk Van den Bossche, sp.a, en Geert Versnick, Open Vld, in de vuurlijn. Misschien is ook hun zitpenning op andermans rekening gestort, dat moet nog uitgezocht. Van de weeromstuit zette Wouter Deprez onmiddellijk een benefiet op voor *Apache* in de Roma (alweer een winnaar van de Arkprijs). Met een oproep voor nieuwe aandeelhouders erbij, kreeg *Apache* 121.000 euro in het laatje.

Apache begreep wel al snel dat enige professionalisering onvermijdelijk werd. Net daarom is Karl als hoofdredakteur aangetrokken. En hij barst van de ambitie. Anders dan Bram Souffrau een paar jaar eerder, kon Karl op 23 februari jongstleden al spreken van “een duizendtal aandeelhouders die allemaal evenveel in de pap te brokken hebben”. Het streefdoel van Bram, 10.000 abonnees, is hoog gegrepen, maar Karl gaat daar moeiteloos boven, zij het met een vreemde Hollandse rekenkunde. “Wij vissen in een vijver van 350.000 Vlamingen”, zei hij. “11.000 abonnees is 3% van dat totaal. Het is realistisch om aan 60.000 vaste lezers te geraken”.

Dan moeten de schalen wel voor iedereen gelijkliggen. Nu bestaat er een onderhandse afspraak tussen de Belgische administratie (en

de toen bevoegde CD&V-ministers, eerst Steven Vanackere, daarna Koen Geens) en de grote mediagroepen. Zij hoeven voor hun elektronische uitgaven geen btw te betalen. Dat is stoemelings uitgekomen op een conferentie in Nederland. Europa heeft daarop België in gebreke gesteld. Tot zijn verrassing en ontstemming zag Johan Van Overtveldt dat lijkt uit de kast vallen, de overeenkomst was stilzwijgend gebeurd. Eurokommissaris Algirdas Šemeta had zijn toestemming moeten geven, maar dat is niet gebeurd. Integendeel, op een brief van Vanackere op 5 oktober 2012 antwoordde Šemeta afwijzend op 7 november. *Apache* bleef verstoken van dat oneigenlijk voordeel, omdat het geen uitgave op papier heeft. *Apache* heeft terecht gevraagd om de 21% btw op abonnees af te schaffen. Op 1 oktober 2015 kondigde Karl triomfantelijk, en misschien voorbarig aan: “We hebben een investeerder gevonden. Het Sociaal Investeringsfonds Hefboom levert de helft van de benodigde 300.000 euro, wij denken op drie jaar tijd een break even te bereiken”. We zijn halverweegs, geef hem nog wat krediet. Begin 2014 sprak hij nog van 200.000 euro, en een redactie van acht journalisten.

Het is trouwens oneerlijk van mij om alleen over de hoofdredakteur te spreken, al is hij het uithangbord. *Apache* bestaat nu ruim zeven jaar, en is de verboden vrucht van het kapitalisme dat banen wegsnijdt, en nieuws ontdoet van duiding. Hapklare brokken, het publiek geven wat het publiek wil, lichtverteerbaar entertainment, snelvoer. Het wordt erger met de dag. *Fake news* boort een onverwachte bron van geldwinning aan, hoe hitsiger de toon, hoe lekkerder de titel, hoe vettiger de opgeklopte schandalen, hoe meer nieuwsgierigen. En dat vertaalt zich in een opbod van advertenties. Kassa kassa. Maar ook het kapitalisme baart zijn eigen zelfvernietigende monstertjes; Bram Souffreau (ex-*Metro*, GvA en *HbvL*), Tom Cochez (ex-*DM*) en ICT-specialist Jan Vangrinsven zullen bij de zoveelste redding door vermagening bij de krant *De Morgen*, waarbij de Persgroep 13 journalisten op de keien zette in 2009, nooit gedacht hebben dat zij met hun blog *De Werktitel* de krant zelf in de schaduw zouden spelen. Ik weet het wel, *De Morgen* noemt zich parmantig “European Newspaper of the Year”. Maar het gaat altijd over lay-out, over schreeuwerige vormgeving, nooit over inhoud (tenzij je ellenlange reeksen over popmuziek, iphones, slaapstoornissen en mode ook tot onmisbare informatie rekent).

Ik zeg dat met pijn in het hart. Want het is dertig jaar geleden, op de kop, dat het Arkkomitee de nog frivole *De Morgen* en zijn hoofdredakteur Pol Goossens bekroonde, terwijl de aktie 1.000 x 100.000 liep, crowdfunding avant la lettre, waarvan Karls vader, Walter van den Broeck, het eerste aandeel thuis nog aan de muur heeft hangen. Aandeel mede ondertekend door Hugo Claus, alweer een Arkprijswinnaar. Toen maakte *De Morgen* nog het verschil, als Don Quijote, maar toch. Twee jaar heeft de krant het met de toen opgehaalde 50 miljoen nog uitgezongen. Net als voor de indianen was het verdwijnen of toegeven. De Grote Vader der liberalen, Hoste BV, kocht *De Morgen* twee jaar later op.

Ik hoop dat *Apache* niét die weg opgaat. Ze doen er alles aan om daaraan te ontsnappen. Natuurlijk kregen ze subsidies, en wel als organisatie voor mediakritiek. Maar daar kun je geen redactie van onderhouden. De stichters, ze waren met zes (Tom Cochez, Georges Timmerman, Tim F. Van de Mensbrugge, Jeroen De Preter, Stijn Debrouwere en Bram Souffreau), hebben zelf flink wat geld in hun initiatief gestoken. Entoeziasme was op 4 december 2009 belangrijker dan financiële grondvesten. *De Werktitel* was ook maar een werktitel.

Op 24 februari 2010 kreeg de site zijn echte naam, *Apache* – niet genoemd naar Karls obsessie, want die was toen nog hoofdredakteur van *Knack*, maar naar de nozems van de 19e eeuw, die in Parijs de burgers jenden en de straten onveilig maakten “pour épater le bourgeois”. Dat omschrijft precies wat de nieuwe webstek zelf wou doen, de burger zich ongemakkelijk doen voelen door op te graven wat met de mantel der liefde, en vooral van samenzweerderig profijt, bedekt moest blijven. De aanpak kwam niet uit de lucht vallen. Er was in Nederland *De Correspondent* als voorbeeld, maar die had oneindig veel meer middelen. In Frankrijk was *Mediapart* een lichtend voorbeeld, net als *Rue 89* of *Bakchich*. De grondlijn was even eenvoudig als verbazingwekkend, en staat nu nog bovenaan de site: Inhoud Heerst. Met de H van Herakleitos. Alles stroomt, niets blijft. Of zoals Seattle naar verluidt zei: “Tribe follows tribe, and nation follows nation, like the waves of the sea. It is the order of nature, and regret is useless”. Overigens zit er nog een indianentrekje in de titel: Apache betekent in het Zuni der Navajo's: Vijand. Vijand van de overweldigers. De echte Apaches noemen zich gewoon N'De. De mensen.

Apache tracht bij die mensen te blijven, niet door ze af te leiden, te verstrooien, te misleiden. Wel als, ik citeer: “broodnodige bouwsteen voor een gezonde democratie”. Om de financiering te oliën vormde *Apache* zich drie jaar lang om tot vzw, en uiteindelijk in 2011, vanwege de soepeler wetgeving, tot een Koöperatieve Vennootschap met Beperkte Aansprakelijkheid. Crowdfunding is de hoeksteen, lezers zijn aandeelhouders, niemand, zelfs de stichters niet, mag van Europa meer dan 10% van de stemmen hebben. Want de CVBA geeft stemrecht per aandeel, niet per persoon. Het startkapitaal van 18.000 euro, het mag gezegd, is bijeengelegd door Tom Cochez, Bram Souffreau en Jan Vangrinsven. Ik heb een duister vermoeden dat de op-rotpremie bij *De Morgen* onevenredig hoog moet gelegen hebben.

Maar het geld is goed gebruikt. De strijd tegen de vermenging van nieuws en publireportages, zoals op de sites van Google, msn of Yahoo, tegen de uitbuiting van nepnieuws, tegen de overgenomen propaganda, tegen de onbevragede verklaringen van overheid, gerecht, politie of zakenwereld, zij tasten elke geloofwaardigheid aan. Las ik net niet dat president Assad van Syrië geen medewerking wil verlenen aan een internationaal onderzoek naar de gifgasaanval op Khan Seikhun de 3e april? “Die chemische aanval is totaal verzonnen”, zei Assad. “Ik wil een onpartijdig onderzoek, met de Russen”. Zo blijven we bezig natuurlijk.

Ik gebruik dit voorbeeld omdat het op de achilleshiel van *Apache* wijst. Onderzoeks- of Uitzoekjoernalistiek beperkt zich, goeddeels gedwongen, tot louter het binnenland. Ik mis degelijke buitenland-reportages. In de week van 13 april dat ik dit schrijf, ben ik op de website hooguit twee stukken tegengekomen die een link met het buitenland hebben: de rubriek “Opgemerkt”, waarin buitenlandse kranten worden uitgezift; en een stuk van Jan Walraven over wapenboer Pierre Meyers (CMI, FN) die opduikt in de Panama Papers voor leveringen aan Saoedi-Arabië. Het is goed voor eigen deur te veggen, maar je moet wel de blik naar buiten houden, kneuterige korruptie heeft al te vaak wijdverspreide vertakkingen en wortels, om de Chinese gokmafia niet te noemen.

Af en toe verzandt een stuk ook in pure opiniëring, zoals de verdediging die Han Zinzen opneemt voor de boerka-uitspraken van Rachida Lamrabet. Zij moet voor hem “de prijs van het Vrije Woord”

krijgen. Ik mag hopen dat hij niet de “Arkprijs van het Vrije Woord bedoelde”. En gelukkig neemt *Apache* onmiddellijk de lezersreacties op. Frans Geys kroop boos in zijn pen: “Kan het nog een stukje cynischer? (...) Je zet een punt op de agenda dat hier en nu irrelevant is, ter meerdere eer en glorie van jezelf. Je rijdt Unia in de wielen net op het moment dat de organisatie het al lastig heeft. Je haalt sympathie voor Unia onderuit door dit extremistisch en wereldvreemd gekwek”. Bert Verhoye van de Zwarte Komēdie, ex-*De Nieuwe Gazet*, kan er in “Koro”, “het klein rubriekje in *Apache*, de internetkrant die haast wekelijks een of andere Arkprijs wint”, zoals hij dat noemt, een lekker relativerend stukje over plegen.

Het hart bij de *Apache*-redactie zit goed, alleen de ratio volgt niet altijd even gezwind. Politieke korrektheid (“feiten zijn heilig, commentaren zijn vrij”, *ay, there’s the rub*) is een chronische ziekte, en die overwin je niet met een korte kankerkokteel. Wel met volharding, diepgang, objectiviteit en ongebondenheid – ik gebruik de woorden van de hoofdredakteur. Diezelfde ontroerde Karl van den Broeck die op de *Apache*-dag zijn rede opende met de titel: “Omdat we niet anders kunnen”, een apokriefe verwijzing naar Luthers rede voor de Rijksdag in Worms, 1521. “Het meest gedenkwaardige dat Luther nooit gezegd heeft” voor Reformatie-onderzoeker Diarmaid McCulloch. Tja, de indianenverhalen blijven Karl achtervolgen. Vooral omdat Karl zijn tekst beëindigde met de veel korrektere woorden: “Onder-tussen blijven wij spitten en graven. Omdat wij *niets* anders kunnen. En omdat u niets anders van ons verwacht”. Twee linkerhanden, en toch eerlijk. Zo moet *Apache* zijn. Zo moet *Apache* blijven. Als de grootvader in het jeugdboek van Alexandre Chardin, *Des Vacances d’Apache*. Die de hele redactie de goede raad meegeeft: “Il faut être Apache, toujours avec panache”. Neem genoeg pemmican mee en overleef. Ad multos annos, en een hartelijke gelukwens met deze 67ste Arkprijs van het Vrije Woord. Ik dank u.

Dit is de volledige versie van de feestrede die Lukas De Vos hield in de Zwarte Panter op 24 mei 2017. Enkele paragrafen zijn bij de toespraak zelf weggelaten.



v.l.n.r.: Georges Timmerman, Liesbeth Van Houdt, Kaja Verbeke, Jan Walraven



v.l.n.r.: Tom Cochez, Karl Van den Broeck, Lisa Develtere, Bram Souffrau



ONGEDULD LOONT

Dankwoord

KARL VAN DEN BROECK

Geachte leden van het Arkcomité,
Beste collega's en vrienden,
Geachte aanwezigen,

Het is met enige pudeur dat ik hier vanavond het woord neem. Ik sta hier niet alleen in eigen naam, ik vertegenwoordig een hele ploeg. Die is nog net klein genoeg om samen met mij op dit podium te staan, maar een toespraak houden met tien mensen is niet zo bevorderlijk voor de goede gang van zaken op deze heuglijke avond.

Ik sta hier dus als hoofdredacteur van *Apache*. Noblesse oblige, zo u wilt. Maar ik kan de gevoelens niet wegtoveren die mij op dit moment persoonlijk beroeren.

Uiteraard – Vlaanderen is klein – ken ik vele leden van het Arkcomité persoonlijk. Met sommigen heb ik nog samengewerkt. Met anderen heb ik nog ruzie gemaakt. Met velen heb ik pinten gedronken. Bij enkelen heb ik zelfs ooit op de schoot gezeten. En het feit dat *Apache*, precies dertig jaar na *De Morgen*, deze prijs wint is voor mij persoonlijk wel heel speciaal.

Mijn vader was in 1986-'87 een van de drijvende krachten achter de actie '1000 x 100.000' die het toenmalige 'progressief dagblad' van de ondergang redde. Hier te mogen staan, dertig jaar na mijn eerste hoofdredacteur – Paul Goossens – maakt het nog een stuk onwezenlijker. En dan heb ik het nog niet over de andere illustere schrijvers, denkers, professoren en organisaties die op jullie erelijst staan. Kortom. Duizendmaal dank.

Voor *Apache* komt deze Arkprijs op een cruciaal moment in ons bestaan. Zeven jaar geleden is een kleine ploeg koppigaards – en ik maakte daar toen nog geen deel van uit – begonnen aan een groot avontuur. Georges Timmerman, Tom Cochez, Bram Souffreau en toen nog Jeroen de Preter en Tim F. Van der Mensbrugge richtten in 2010 *De Werktitel* op. De voorlopige naam is een bewijs van hun ongeduld. Ze wilden aan onderzoeksjournalistiek doen op het internet. Old

school journalistiek met de allernieuwste technieken. En ze wilden dat doen in een betaalmiddel. Goede journalistiek is niet gratis.

Wat begon als een experiment is ondertussen uitgegroeid tot een flinke coöperatie met meer dan 1000 aandeelhouders en meer dan 3000 leden (abonnees) zeg maar. Winst maken we nog niet, maar er zijn toch al maanden dat we het resultaat in groene inkt kunnen schrijven.

Een verse kapitaalronde moet ons in staat stellen om onze ploeg nog te versterken, het aanbod nog te verruimen en voldoende leden aan ons te binden om zelfbedruipend te zijn. Dat is onze ambitie. Dat is onze verwachting.

Drie jaar geleden vroeg de redactie van *De Werktitel*, dat ondertussen *Apache* heette, mij om hoofdredacteur te worden. Ik heb geen moment gearzeld. Na meer dan twintig jaar in de zogenaamde 'mainstream media' had ik het wel gehad. Als hoofdredacteur van *Knack* besteedde ik amper tien procent van mijn tijd aan journalistiek. De rest ging op aan discussies over marketing, samenwerking met de commerciële diensten, speciale katernen op maat van de adverteerders en interne office politics.

Bij *Apache* heb ik iets teruggevonden dat in snel tempo aan het verdwijnen is in de media: een redactionele dynamiek. Een krant (of een weekblad of een nieuwssite) kan maar groeien uit een dagelijks gesprek met min of meer gelijkgestemde redacteurs. Met gelijkgestemd bedoel ik niet dat ze allemaal hetzelfde moeten denken. Liefst niet. Ze moeten wel hetzelfde doel nastreven. Weten welke krant of welk weekblad ze willen maken. Wat hun missie en hun visie is.

Voor *Apache* is dat duidelijk: wij willen onafhankelijke, professionele onderzoeksjournalistiek brengen en onze rol als vierde macht ten volle opnemen. Dat sluit een aantal opties uit. *Apache* richt zich tot burgers, niet tot consumenten die ofwel 'spontane genieters', 'gezinslezers', 'meerwaardezoekers', 'actieve ontdekkers' of 'rustelozen' kunnen zijn. We willen de burger wapenen om in deze kwetsbare democratie verstandige keuzes te maken. In het stemhokje, maar ook in zijn of haar dagelijks handelen. Wij schrijven niet wat de lezer graag wil lezen. Wij hebben de pretentie artikels te schrijven die de lezer – de burger – móét lezen. Dát is de echte lezersgerichte journalistiek. Al de rest is praat van en voor marketeers.



Als wij ons in de Optima-zaak eerst de bedenking hadden gemaakt dat dit dossier té ingewikkeld was voor de lezer, dan was er nu wellicht geen onderzoekscommissie geweest. Om maar één voorbeeld te noemen.

Het beste artikel van de dag is voor *Apache* niet het artikel dat het meest gelezen werd, maar wel het artikel dat iets teweeg heeft gebracht. Een discussie, een parlementaire vraag, nieuwe maatregelen, een ontslag.

Apache is ook een uitgesproken progressief medium. En ik herhaal hier graag wat wij daarmee bedoelen. *Apache* is gericht op vooruitgang en streeft naar een welvarende, veilige, milieuvriendelijke, emancipatoire en rechtvaardige rechtsstaat. *Apache* maakt waarden als solidariteit, ecologische duurzaamheid, transparantie, democratie en zelfbeschikking expliciet. *Apache* schrijft zich in in een stroming die bouwt aan een samenleving die opkomt voor de zwakkeren, de planeet beschermt en elk individu de kans geeft om zich te ontplooiën.

In zijn boek *America* schreef Andy Warhol: “America always begins with moods... But the trouble with the moods is that they’re always changing, sometimes really fast. (...) The President, the news magazines, television – they only want to capture America’s mood at

the moment, reflect it back and tell everyone who's not in the same mood to get over it and start feeling American like everyone else.”

Media hebben – onbewust of bewust – de neiging om de heersende stemming, de onuitgesproken consensus, het ‘onderbuikgevoel’, het ‘gezond verstand’ te weerspiegelen en te bekrachtigen. Het is erg moeilijk om met afwijkende, écht innovatieve, laat staan revolutionaire ideeën ernstig genomen te worden in de media. Media doen voortdurend aan zelfcensuur. Niet omdat een grote boze eigenaar hen daartoe dwingt, maar omdat ze niet uit de toon willen vallen. Omdat ze willen meespelen met de grote jongens. Dat conformisme leidt tot eenheidsworst, niet alleen op ideologisch of filosofisch vlak, maar ook vormelijk en qua aanpak.

Media en politiek zijn voortdurend bezig de ‘vinger aan de pols te houden’ in plaats van de samenleving te voeden met nieuwe ideeën en inzichten. Als een journalist louter een seismograaf is, kan hij de maatschappelijke schokken alleen maar registreren. Als hij zijn rol binnen de democratie ter harte neemt, kan hij een bijdrage leveren om die schokken te temperen, te voorspellen of er zich tegen te beschermen. Dat is de ware betekenis van ‘constructieve journalistiek’.

Maar, zoals Louis Paul Boon al schreef: ook de afbreker bouwt op. Door wantoestanden, corruptie, gesjoemel, vriendjespolitiek, gegraai en machtsmisbruik aan de kaak te stellen, zuivert de journalistiek de samenleving. Het klinkt paradoxaal, maar de Panama Papers zijn een efficiënt middel om de belastingen te doen dalen. Als iedereen betaalt wat hij moet betalen en als de overheid die centen zuinig en transparant besteedt, kan de belastingdruk makkelijk naar beneden.

“A good newspaper, I suppose, is a nation talking to itself” zei Arthur Miller ooit. Dat is een interessante zienswijze. Tegen wie praat een krant? Tegen mij, Karl van den Broeck als privé-persoon of als burger, als lid van een ‘natie’ (hoe precair dat begrip ook is)? En luistert die natie nog wel naar de krant? Of ergert de natie zich aan de hitsigheid, aan het *flat earth news*, aan de eenheidsworst, aan de collusie tussen journalisten en politici, aan de getefoneerde primers, de goedkope een-tweetjes tussen woordvoerders en hoofdredacteurs? Als je peilingen mag geloven, loopt de natie niet hoog op met de pers. En toch bewijst de pers vandaag meer dan ooit dat ze nog tanden heeft.

Het International Consortium of Investigative Journalists heeft meer slagkracht in de strijd tegen internationale misdaad en corruptie dan veel politiediensten. Kwaliteitsmedia in de Verenigde Staten zien hun oplage stijgen, sinds de verkiezing van Donald Trump. De speeltijd is voorbij en media die opnieuw kiezen voor onderzoeksjournalistiek, die zich niet als kleine piepkuikens laten voeren door woordvoerders en spindoctors, reichten opnieuw hun rug.

De stemming is dus aan het keren. En als we Andy Warhol mogen geloven, zullen media en politiek die dominante 'mood' weldra volgen. Ik ben een geboren optimist. Zeker op een heuglijke dag als vandaag. Wie na de verkiezing van Trump en na de Brexit verwachtte dat een golf van fascistoïde populistten Europa zou overspoelen, moet toch wat gas terugnemen. Wilders won de verkiezingen in Nederland niet. In Oostenrijk hebben ze een groene president en geen bruine. Wanneer ik deze tekst schrijf ligt niet Marine Le Pen maar Emmanuel Macron op kop in de peilingen in Frankrijk. En ook in Duitsland lijkt extreem-rechts Angela Merkel of Martin Schulz niet te zullen kunnen bedreigen.

Misschien moeten wij – die onszelf de weldenkenden noemen – even de hand in eigen boezem steken. Wat hebben wij gedaan om te verhinderen dat idioten als Trump, Wilders, De Winter of Farage het politieke debat gingen domineren? Wat hebben wij gedaan toen onze media opgekocht werden door drie rijke Vlaamse families? Wat deden wij toen de openbare omroep zichzelf voor de voeten van de marketeers van Censydiam gooide? Wat deden wij toen politieke partijen hun studiediensten afschaften, vakbonden en mutualiteiten zich omvormden tot dienstverleners in plaats van tegenmachten? Wat deden wij toen de natuurbeweging, de derdewereldbeweging, de vredesbeweging en de cultuursector aan het subsidie-infuus gingen liggen waardoor ze nu met handen en voeten gebonden zijn aan regeringen die hen vijandig gezind zijn?

Wat konden we doen? We hadden op onze lijn moeten blijven. We hadden er over moeten waken dat er naast de staat en de economie nog een derde 'ruimte' is in de samenleving: die van het middenveld, die van civil society, die van de commons. Mag ik hier toch één 'name droppen.' Ik hoorde hem voor het eerst van Philippe Van Parys, die ook op de erelijst van de Arkprijs prijkt: Serge-Christophe Kolm.

Deze Franse econoom schrijft hartverwarmende dingen over ‘de goede economie’. Tussen de vrije markt en de planeconomie is er volgens hem een middenweg, die van de ‘algemene wederkerigheid’, ‘la réciprocité générale’. Wanneer we geven aan elkaar, en delen met elkaar wat we hebben, ontsnappen we aan de wetten van de markt en aan die van de staat. De wederzijdse gift is vrijwillig en gebaseerd op altruïsme in plaats van egoïsme. Maar in elke vorm van solidariteit schuilt ook een welbegrepen eigenbelang. Als ik u help, helpt u mij misschien ooit wanneer ik dat nodig heb.

Apache is gebaseerd op de principes van deze ‘goede economie’. Een coöperatie is een bedrijf en ons doel is ten minste zelfbedruipend te zijn en hopelijk ook winstgevend. Maar maximalisatie van onze winst is niet het doel. Er staat een grens op de dividenden die we ooit hopen te kunnen uitkeren. De rest van het geld gaat naar de werking van *Apache*, naar artikels en dus naar de lezer. Daarnaast heeft elke aandeelhouder recht op één stem, ook al heeft de ene meer geïnvesteerd dan de andere. Maar voor die ‘gift’ krijgt die ‘grote’ aandeelhouder wel iets terug: een medium waarvan hij deels de eigenaar is en waarvan hij – in overleg met de andere eigenaars – de algemene koers kan bepalen. Ze kunnen bijvoorbeeld de hoofdredacteur ontslaan. Maar ik kan ze best niet op slechte gedachten brengen.

Geachte aanwezigen.

Ik wilde met jullie deze inzichten delen. Ze zijn niet gratis. *Apache* kiest ervoor om zich niet te laten inkapselen. Wij rekenen niet op structurele subsidies. We laten ons niet opkopen door één investeerder met ‘deep pockets’. We kiezen voor de moeilijke weg. Maar we staan daarbij niet alleen. Toen *Apache* in oktober 2016 twee dagvaardingen in de bus kreeg, eentje van Land Invest Group en eentje van de ex-kabinetschef van de burgemeester van Antwerpen, steeg een golf van solidariteit op die nog niet geluwd is.

Deze prijs is daarvan het grootste bewijs. De Nacht van Apache in De Roma – nog een winnaar van de Arkprijs – was een onvergetelijke ervaring. Voor ons en voor het publiek. Dank zij de steun van onze lezers zijn we gewapend om de juridische strijd aan te gaan. Die strijd belooft lang te worden en de weg is bezaaid met hindernissen en hinderlagen.

Maar wij staan hier. We blijven hier. En we gaan door. Omdat we niets anders kunnen. Ik dank mijn collega's op de redactie Tom, Georges, Liesbeth, Bram, Jan, Kaja, en Lisa. Ik dank onze voorzitter Dirk Apers en zijn raad van bestuur. En ik dank de aandeelhouders en de leden van *Apache*. En wij danken het Arkcomité en wensen u allen nog een fijne avond.

Karl Van den Broeck: Hoofredacteur Apache.be. Redacteur De Morgen (1987-2005; 2012-2013), hoofredacteur Knack (2005-2011), debatorganisator Bozar (2014-). Oprichter Strip Turnhout (2005). Recente boeken: De Echte Vader van de Pil (2014); Waarom ik de Indianen wil Redden (2016).



DIT GEBEURT ER MET JOUW GEGEVENS
OP DE GROOTSTE BELGISCHE WEBSITES

Uit het archief van Apache

JAN WALRAVEN

Aan welke bedrijven geef je tijdens het surfen persoonlijke gegevens vrij en wat doen ze ermee? Een blik op de tien best bezochte websites van België leert dat bedrijven waar je nog nooit van gehoord hebt, enorme databanken met persoonlijke gegevens aanleggen. “Niemand zou het aanvaarden mocht de politie zoveel gegevens verzamelen.”

Op het internet zijn we allemaal Kleine Duimpjes. Overal waar we op het wereldwijde web gaan en klikken, laten we stukjes informatie na over wat we doen en laten; kleine broodkruimels. Van onze locatie, met welke browser we surfen, tot informatie over waar je op klikt. Die informatie is heel erg kostbaar, en er zijn heel wat bedrijven die ze willen hebben.

Naast de eigenaar van de website willen ook “derde” partijen veel over jou te weten komen. Niet zelden zijn dit reclamebedrijven, al dan niet in handen van grote moederbedrijven als Facebook of Google. Zij beperken zich vaak niet tot één website, maar volgen je op alle sites waar ze aanwezig zijn of mee samenwerken. Zo kunnen ze te weten komen waarmee jij je online bezighoudt, om je op basis daarvan vervolgens te overladen met gepersonaliseerde reclames. ‘Behaviourial targeting’ in vaktermen.

Is gepersonaliseerde reclame dan zo erg? Toch handig? Nederlands onderzoeker Frederik Zuiderveen Borgesius (Universiteit van Amsterdam) hekelde echter de complete ondoorzichtigheid als het over verzamelen van persoonsgegevens gaat. “Bedrijven waar je nog nooit van gehoord hebt, leggen enorme databanken aan van persoonlijke gegevens. Je hebt geen idee wat er vervolgens mee gebeurt. Mocht de politie zoveel gegevens verzamelen over miljoenen mensen: niemand zou dat aanvaarden,” stelt Zuiderveen Borgesius.

“Stel dat ergens een extreemrechtse partij de verkiezingen wint en bij een bedrijf alle trackingcookies van moslims opeist om hen te

controleren. Mensen zouden hun gedrag kunnen aanpassen als ze weten dat het wordt geregistreerd. Het gaat dan om de vrijheid van mensen.”

De Grote Drie

Hoe zit het in België? Wat gebeurt er als je naar de tien best bezochte websites van ons land surft? Apache bracht in kaart welke bedrijven persoonlijke gegevens verzamelen via de tien best bezochte Belgische websites. Eén ding valt daarbij direct op, Facebook, Google en Twitter – de grote drie – zijn alomtegenwoordig. Door overal te zijn, kunnen ze heel veel informatie verzamelen over heel veel verschillende gebruikers.

Naast de grote drie zijn er nog andere, veel minder bekende bedrijven die jouw gegevens willen. Rubicon Project bijvoorbeeld, dat zichzelf “de grootste advertentiemarktplaats ter wereld” noemt, zorgt op verschillende sites voor de geautomatiseerde verkoop van advertentieruimte aan de hoogste bieder. Rubicon Project belooft de kopers van advertentieruimte dat hun algoritmes de consumenten vinden die “waarschijnlijk hun volgende klanten zullen worden”. Het verzamelt onder meer de browsergeschiedenis, locatie en de zoekwoorden die gebruikers intikten.

Nog een andere opvallende speler in de wereld van de persoonsgegevens is Oracle, het moederbedrijf van BlueKai, dat databeheerdiensten aanbiedt. Klanten kunnen eigen data combineren met informatie over meer dan 700 miljoen online profielen, die BlueKai te koop aanbiedt. Oracle verzamelt onder meer naam en adres, maar ook e-mailadres, gebruikersnamen van sociale media, telefoonnummers, gedrags- en demografische kenmerken zoals bijvoorbeeld koopgedrag, ook van ‘offline’ winkels. Oracle belooft wel dat het nooit “gegevens die rechtstreeks een individu kunnen identificeren” aan z’n klanten zal bezorgen.

1,9 Miljard Gebruikers

Begin dit jaar finaliseerde Oracle de overname van AddThis, dat ‘audience insight’ en ‘activation tools’ (denk aan knoppen om content

te delen op sociale media) aanbiedt op maar liefst 15 miljoen websites. Op die manier beschikt AddThis naar eigen zeggen over “ongeveer een miljard inzichten in de interesses en het gedrag van meer dan 1,9 miljard webbezoekers”. AddThis pronkt met meer dan 100 miljard ‘first party permission data points’, gegevens die ze dus met toestemming van de gebruiker verzamelen.

Zoals het bedrijf Gigya aangeeft zijn er, omdat we met z’n allen zo gretig online delen, praten en kopen, zodanig veel data beschikbaar, dat er geen nood meer is om stiekem gedrag te gaan tracken. We geven achteloos toestemming in ruil voor gebruiksgemak en daarvan maakt Gigya zijn businessmodel.

Gigya biedt bedrijven als het Vlaamse Mediaaan toegang tot identiteitsgegevens, waaronder geslacht, verjaardag, interesses. Dat gebeurt via de Social Login van Gigya, waardoor gebruikers via bijvoorbeeld hun Facebookprofiel kunnen inloggen op de website van vtm. Makkelijk, want zo heb je niet langer een aparte inlognaam en wachtwoord nodig. Je geeft in dit geval vtm wel toegang tot bepaalde informatie van jouw Facebookprofiel. Ook de sites van Sporza en deredactie.be delen persoonlijke informatie met Gigya.

Woonplaats, relatiestatus, tot de likes die je op Facebook uitdeelt, al deze en veel andere gegevens die Gigya verzamelt worden opgeslagen in gebruikersprofielen. Die profielen worden constant up-to-date gehouden. Wanneer een gebruiker z’n Facebookprofiel actualiseert, wordt dat automatisch aangepast in het gebruikersprofiel van Gigya.

Discriminatie

Het verzamelen en gebruik van dit soort gegevens kan potentieel tot problemen leiden. Prijsdiscriminatie bijvoorbeeld. “Wanneer een trackingcookie registreert dat je vaak websites over champagne of Rolls Royce bezoekt, kan een bedrijf daaruit afleiden dat je zeer vermogend bent en je vervolgens 10% meer gaan aanrekenen. Het omgekeerde kan ook. Als iemand vaak naar tweedehandsspullen zoekt of prijsvergelijkingswebsites bekijkt, kan een bedrijf jou als “arm” categoriseren en bepaalde aanbiedingen niet tonen”, legt Zuiderveen Borgerius uit.

“Dit is een hypothetisch voorbeeld, maar de techniek is klaar voor

dit soort praktijken. De gegevensstromen zijn zo intransparant, dat we eigenlijk niet weten waar de gegevens voor gebruikt worden. Het categoriseren van mensen door anonieme algoritmes op basis van dit soort gegevens, kan bestaande ongelijkheden extra aandikken.”

Toezicht

Het zijn de nationale privacytoezichthouders die instaan voor de controle op de verzameling van persoonsgegevens. “Die doen hun best, maar ze beschikken meestal over beperkte middelen”, stelt Zuiderveen Borgesius, die verwijst naar de rechtszaak tegen Facebook die de Belgische privacycommissie verloor. De Privacycommissie wou tegengaan dat Facebook ook niet-gebruikers volgde via z’n cookies, maar het Brussels Hof van Beroep achtte zich niet bevoegd, want Facebook heeft z’n hoofdkwartier in Ierland.

“Het is ontzettend moeilijk om te weten wat je deelt, met wie en hoe. Het is quasi onmogelijk om na te kijken wat zo’n cookie precies doet”, legt onderzoek bij imec Rob Heyman uit.

“Met de nieuwe algemene Europese privacyverordening krijgen de toezichthouders er vanaf 2018 wel een sterk handhavingsmiddel bij”, legt Zuiderveen Borgesius uit. “Het zal mogelijk worden om boetes tot 4% van de omzet op te leggen indien bedrijven grove overtredingen maken.”

*Jan Walraven: Studeerde journalistiek en internationale politiek
Ugent. Freelance verslaggever Israël en Palestina (2014-2015). Sinds
2015 vast redacteur van Apache.be.*

HOE DE PERSGROEP ZIJN JOURNALISTIEKE ZIEL VERKOOPT

Uit het archief van Apache

TOM COCHEZ

De Persgroep evolueert van krantenuitgever tot “content brand” waarbij adverteerders als journalistiek verpakte commerciële boodschappen kwijt kunnen. Journalisten zijn de copywriters van dienst. In de krant wordt een ander verhaal opgehangen, maar aan adverteerders wordt het zo verteld. Een aantal filmpjes die Apache online zette, tonen hoe De Persgroep het definitieve einde van de onafhankelijke journalistiek in haar kranten bezegelt.

Ze zijn niet bestemd voor het grote publiek, maar de zogenaamde “cases” die De Persgroep netjes in beeld brengt om adverteerders te overtuigen, spreken boekdelen.

Senseo

Eerder bespraken we op Apache al een campagne van ING waarbij hele interviews werden gekocht door adverteerders, maar de site van De Persgroep Advertsing leert dat er nog tal van andere voorbeelden zijn die samen een indicatie geven van wat een adverteerder vandaag zoal gedaan krijgt bij De Persgroep.

Neem het filmpje over Senseo. Daarin krijgen we te horen dat de campagne “de productkwaliteit wilde onderstrepen en aantonen dat goede koffie niet duur hoeft te zijn.” Om dat te bereiken werd gekozen voor een multimediale aanpak via de kranten van De Persgroep “met als basis de jaarlijkse AD Koffietest”.

De Persgroep, zo leert het filmpje, weet van de AD-lezer dat 95% koffiedrinker is en dat 61 procent over een zogenaamde “single serve koffiemachine” beschikt. Hoe De Persgroep dat van de AD-lezers weet, is op zichzelf een interessante vraag, maar hier gaat het om de cijfertjes en die tonen aan dat “AD hét platform is om de kwaliteit van Senseo aan te tonen bij de doelgroep koffiedrinkend Nederland.”

Het “creatieve plan” dat vervolgens werd opgezet, omschrijft De Persgroep als volgt: “AD heeft dit jaar speciaal voor Douwe Egberts

Senseo een onafhankelijke blindtest uitgevoerd, los van de jaarlijkse AD Koffietest.”

Het resultaat van die onafhankelijke blindtest sluit wonderwel aan bij het originele doel van de campagne “de productkwaliteit onderstrepen en aantonen dat goede koffie niet duur hoeft te zijn”: Senseo werd door de blindproevers van het AD uitgeroepen tot “beste koop, verkrijgbaar in de supermarkt.”

De resultaten van de proeverij werden vervolgens gepubliceerd in de “zeer populaire bijlage AD Koffietest, met drie redactionele pagina’s over de blindtest waarin uitgebreid aandacht wordt besteed aan Senseo.”

Kort samengevat: Senseo slaagt er niet enkel in drie pagina’s redactionele inhoud te kopen, het merk krijgt ook een volstrekt ongehoofwaardige test voor waarheid in de krant.

Kort daarna volgden nog een aantal klassieke advertenties in andere kranten van De Persgroep en een tv-commercial waarin Senseo wordt geprezen als “uitgeroepen tot de beste koop in de AD Koffietest.”

‘De Commerciële Redactie’

De site van De Persgroep heeft nog tal van andere voorbeelden in petto, maar ten minste even interessant om zicht te krijgen op de evolutie die zich voltrekt, is een dubbelinterview met Christel van den Hazel, directeur Advertising bij De Persgroep en Martijn Arts, Digital Innovator bij Total Active Media, een bedrijf dat De Persgroep ondersteunt.

De inhoud van dat interview onder de kop “De Persgroep wordt content specialist” is een behoorlijke schok voor wie nog geloofde in onafhankelijke journalistiek en onafhankelijke redacties. Enkele uittreksels maken duidelijk waarom:

Van den Hazel: “De kwaliteit van zijn (de adverteerder, ToC) long read-advertentie wordt geborgd door de ondersteuning van freelance Persgroep-redacteuren, die in staat zijn zowel inhoudelijk als wervend te schrijven. En hij kan zijn branded content makkelijk delen via zijn social media-kanalen en zo zijn content marketing-doelstellingen optimaliseren.”

Verderop gaat het concreet over de “long reads” van een andere “case”, die van Artsen zonder Grenzen.

Van den Hazel: “De blog opende groots en meeslepend met een videoreportage vanaf het reddingsschip, en bood onder meer een interactieve kaart van de AzG-activiteiten in het Middellandse Zeegebied.”

Een dergelijke mix van tekst, video en beeld maakt dat long reads vaak helemaal worden uitgelezen, zo wijzen de statistieken uit. In de “case” van de long read van Artsen zonder Grenzen werd zelfs onverwacht vaak op de Call to Action-button geklikt om online te doneren. “Een longread moet relevant zijn”, stelt Van den Hazel, “dan blijft de afzender beter hangen bij de lezer, en kun je diezelfde lezer zelfs engageren om tot actie over te gaan. Zo simpel is het. Daarom zijn de ankeilers (teasers, lokblokjes) ook inhoud-gedreven.”

En Van den Hazel blik ook vooruit naar de toekomst:

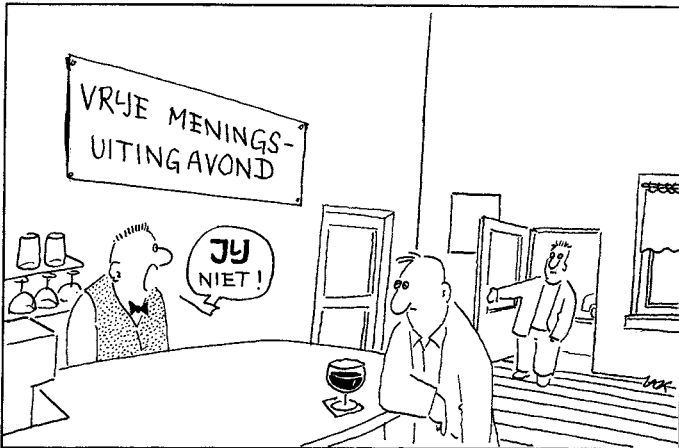
“De volgende stap is dat we samen met de ‘krantenredactie’ een visie ontwikkelen op hoogwaardige branded content, zodat editorial en branded content elkaar echt gaan versterken in perceptie en user experience. Het goede nieuws is dat de krantenredactie hier open voor staat, ze zien dat de Persgroep-nieuwsmerken hoogwaardiger worden van onze long reads.”

Van Uitgever tot Reclamebureau

“Commerciële redacties”, “freelance Persgroep-redacteuren, die in staat zijn zowel inhoudelijk als wervend te schrijven” en “het goede nieuws dat de krantenredactie daar open voor staat”... Met die ordewoorden hoeft de strategie van De Persgroep niet meer te verbazen:

“De Persgroep investeert volop in digitale innovatie, alleen al in 2014 ging het om 19 miljoen euro. Branded content speelt hierbij een spilrol. Strategisch speerpunt is om in de komende jaren te transformeren van uitgever tot content brand.”

Tom Cochez: Criminoloog, medewerker van De Morgen (1997-2008), freelancer voor Humo en Knack (2008-2009). Daarna medestichter en coördinator van Apache.be.



DE FINANCIETOREN

Uit het archief van Apache

GEORGE TIMMERMAN

Meer dan veertien jaar na de verkoop van de Financietoren aan Breevast heeft de Brusselse correctionele rechtbank twee lobbyisten veroordeeld tot lichte straffen. Aan de hand van dit vonnis kan Apache het smeergeldcircuit grotendeels in kaart brengen. Maar wie streek het spoorloze deel van het smeergeld op? En waarom wordt in het vonnis twaalf keer de naam genoemd van politicus Rik Daems, codenaam The Bird?

Rony Van Goethem, bijgenaamd *le Petit Roi*, was een aannemer van schilderwerken die in de jaren '80 overheidsopdrachten kreeg voor de restauratie van het interieur van historische gebouwen: het koninklijk paleis, het Rekenhof, de ambtswoning van de premier en andere huizen in de Wetstraat. Na een onderzoek door het Hoog Comité van Toezicht liep hij in 1994 tegen de lamp wegens corruptie. In dezelfde periode werd Van Goethem als getuige verhoord in het kader van de obussenaffaire, een corruptiedossier rond de aankoop van munitie door de liberale minister van Defensie Freddy Vreven. Van Goethem bleek immers een goede bekende te zijn van Johan Lampaert, de lobbyist in de obussenzaak. Kortom, Van Goethem "had expertise inzake het omkopen van ambtenaren", zoals het vonnis over de Financietoren droogweg stelt.

Kort na zijn eerste veroordeling werkte Van Goethem samen met Hugo De Roeck, een schoenenverkoper uit Aalst. In 1995 begonnen ze samen het consultancy- en lobbykantoor Solimo (Société Luxembourgeoise Immobilière) Consult in het Groothertogdom Luxemburg. Een paar jaar later volgde de oprichting van Solimo Consulting Belgium, later omgedoopt tot Caelum. Beide firma's zochten de eerste jaren tevergeefs naar klanten.

Dat veranderde toen ze gingen samenwerken met Michel Bellemans, een specialist in avontuurlijke fiscale constructies. Deze zoon van een Brusselse onderzoeksrechter verzeilde in diverse criminele dossiers. Volgens een getuige in het Financietoren-onderzoek was

het Rony Van Goethem die ervoor zorgde dat Bellemans een functie kreeg op het kabinet van Rik Daems (Open Vld), toen die in 1999 federaal minister werd van Telecommunicatie en Overheidsbedrijven in de eerste regering Verhofstadt. Kort daarna werd Bellemans vicevoorzitter van de Federale Participatiemaatschappij, telkens “met als doel informatie in te winnen inzake de verkoop van overheidsgebouwen”, preciseerde de getuige. Dat Bellemans in december 2000 werd gearresteerd op verdenking van het witwassen van de criminele winsten van een internationaal cocaïnekartel, was hooguit een kleine tegenslag, zonder impact op de manoeuvres rond de Financietoren.

Kerstboom

Nog voor de verkoop van de Financietoren had Bellemans in overleg met Van Goethem en De Roeck al een kerstboom van vennootschappen opgezet in Groot-Brittannië, Luxemburg en de Britse Maagdeneilanden, met als doel het discreet en fiscaal zo interessant mogelijk versluizen van het smeergeld. Bovendien werden Jan en Diane Daems (de broer en de zus van Rik Daems) begin 2001 benoemd tot bestuurders van Caelum in Dilbeek. Die verlieslatende firma werd door Van Goethem gebruikt om zijn lobbywerk te bekostigen. Aan restaurants en relatiegeschenken gaf Caelum op twee jaar tijd zo'n 200.000 euro uit.

Volgens Henk Brouwer, directeur van vastgoedgroep Breevast, was hij in de zomer van 2001 in contact gekomen met De Roeck en Van Goethem. Dat gebeurde via een vriend: Frans Beerens, Nederbelg, vastgoedmagnaat en multimiljonair. “Aanvankelijk waren de besprekingen erop gericht dat Beerens en De Roeck zelf als kopers van de Financietoren zouden optreden”, verklaarde Brouwer. “Maar dat ging niet door omdat Beerens in december 2001 afhaakte.” Breevast hield de twee lobbyisten niettemin toch nog in dienst “omdat het de indruk had dat die hen zouden kunnen bijstaan in de aanbestedingsronde en de renovatiewerken.”

Zo kon het gebeuren dat de Financietoren, het grootste overheidsgebouw en de zetel van de FOD Financiën, in handen viel van een offshorevennootschap op de Nederlandse Antillen. Formeel werd de toren op 20 december 2001 door de Regie der Gebouwen (lees: mi-

nister Rik Daems) verkocht aan een dochter van Breevast (lees: de Nederlandse miljonair Frank Zweegers). Zweegers is momenteel de enige aandeelhouder van Breevast: hij controleert de vastgoedgroep via Cenocorp, een investeringsmaatschappij die veilig en anoniem in Curaçao onder een trust zit.

De verkoopprijs voor de Financietoren bedroeg 276,5 miljoen euro. Omdat het een sale-and-lease-backoperatie was, sloot de Regie der Gebouwen een huurcontract voor 33 jaar. De huurprijs werd vastgelegd op 42,7 miljoen per jaar, zodat Zweegers zijn investering al dubbel en dik heeft terugverdiend.

Follow the Money

Aan de lobbyisten die hadden meegewerkt aan dit succesverhaal van de Financietoren was door Breevast een ‘commissieloon’ beloofd van 5 miljoen euro. Maar hoe moest die betaling gebeuren, zonder de Belgische fiscus te alarmeren? Simpel: door valse contracten op te stellen. De Luxemburgse vennootschappen van Van Goethem (American Holding) en De Roeck (Solimo) tekenden op 8 februari 2002 in Eindhoven een contract met Breevast, waarbij ze deden alsof ze de eerste zes maanden van dat jaar voor 35.000 euro per maand advieswerkzaamheden zouden uitvoeren.

De bulk van het smeergeld ging via een nog fantasierijkere overeenkomst. American Holding en Solimo kregen zogenaamd een optie om 25% te verwerven van de nv Financietoren, het vehikel waarmee Breevast de toren had gekocht. Alle betrokkenen wisten dat Van Goethem en De Roeck daarvoor de financiële middelen niet hadden. Maar het was ook nooit de bedoeling om hen te laten participeren. Het optierecht werd overgedragen aan Caelum UK, een van de door Bellemans opgezette vennootschappen. En die Britse vennootschap besloot dat optierecht niet uit te oefenen, in ruil voor een vergoeding van 4.995.764 euro, te betalen door Breevast. “De advocaten van Breevast”, aldus het vonnis, “zagen in de betaling aan een buitenlandse vennootschap geen graten, zolang maar werd bevestigd dat de begunstigden van Caelum UK geen Belgische ingezetenen waren. Nochtans wist men dat de uiteindelijke bestemmingen van het geld Rony Van Goethem en Hugo De Roeck waren.”

Caelum UK, met als directeur Yves Van Gothem (zoon van Rony), fungeerde als spil van het smeergeldcircuit. Van hieruit werd het geld versluisd naar andere onderdelen van de door Bellemans opgezette 'kerstboom'. Zo ging er geld naar Wishing Stone SA en Future Spot Ltd., beiden gevestigd op de Britse Maagdeneilanden. Die stap was nodig om te vermijden dat het bedrag getaxeed zou worden door de Britse fiscus.

Wishing Stone beschikte over een Zwitserse bankrekening en controleerde vijf vennootschappen in het Groothertogdom Luxemburg (Domino, Polarsum, Elokunde, Dayson en Walpole), plus nog ten minste vijf andere offshore-vennootschappen die in het vonnis enkel aangeduid worden met Y of H. Over de geldstromen naar, of de begunstigden van die Luxemburgse en andere entiteiten in belastingparadijzen, zijn slechts fragmentarische gegevens bekend. Soms zijn ze van Van Gothem, soms van De Roeck, soms ontbreekt elke informatie. Uit het vonnis blijkt wel dat Breevast in totaal 4,8 miljoen euro betaalde. Ruim een derde hiervan (1,7 miljoen) kwam terecht bij Rony en Yves Van Gothem. De Roeck kreeg 1,5 miljoen. Blijft de prangende vraag waarop het vonnis geen antwoord geeft: wie kreeg de resterende 1,6 miljoen euro?

Onderbroek

In 2006 kwam er als gevolg van een klacht van de Bijzondere Belastinginspectie (BBI) een gerechtelijk onderzoek naar fiscale fraude. Tijdens een huiszoeking werd Yves Van Gothem in zijn onderbroek aangetroffen. In de slaapkamer vonden speurders een riot gun. In de garage stonden een BMW stationwagen, een Harley Davidson en een Range Rover met Luxemburgse nummerplaat. "Het betreft een tot woning omgebouwde boerderij met ruim omliggend terrein en een tennisveld", preciseert het vonnis. "De woning is heel luxueus ingericht, onder meer met verwarmd binnenzwembad." Vader Rony Van Gothem was net als zijn zoon gedomicilieerd in Luxemburg, maar bleek in feite te wonen in een kasteel in Dilbeek. Hugo de Roeck, officieel wonend in Monaco, werd dan weer aangetroffen in zijn woning in Knokke. Op de oprit stond zijn Porsche Cayenne met Luxemburgse nummerplaat.

Na drie jaar werd het onderzoek afgesloten en besloot het Brussels parket dat er sprake was van een frauduleuze constructie om Belgische belastingen te ontduiken. Michel Bellemans, Rony Van Goethem en Hugo De Roeck werden naar de correctionele rechtbank verwezen. “Er is nooit een onderzoek gevoerd naar de vermeende corruptie”, schreef *De Tijd*.

The Bird

Het gevecht over de vraag of het onderzoek moest worden uitgebreid in de richting van Rik Daems werd vooral gevoerd voor de Raadkamer en de Kamer van Inbeschuldigingstelling en nam nog eens drie jaar in beslag. Uiteindelijk kwam er geen onderzoek naar het corruptiespoor. Volgens de rechters waren er te weinig elementen om Daems te verhoren.

Het recente vonnis vermeldt echter een verklaring dat met kapitaal van Caelum (75.000 euro) de verkiezingscampagne van Daems deels werd gefinancierd, en een brief van Rony Van Goethem aan zijn ex-zakenpartner waarin gesproken werd “over alles wat was gedaan voor ‘Bird’ (codenaam van Rik Daems), gaande van kaviaar, champagne, wijnen... tot financiële steun en sponsoring.”

Tik op de Vingers

Rony Van Goethem is in 2010 overleden. Zoon Yves werd bij verstek veroordeeld tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van een jaar. Hugo De Roeck kreeg achttien maanden met uitstel. Ze werden veroordeeld wegens schriftvervalsing, belastingontduiking en witwassen. De feiten tegen Bellemans bleken verjaard. Geen keiharde straffen dus, hoewel “de beklaagden blij hebben gegeven van een zeer hardnekkige, weloverwogen en goed georganiseerde wil de plicht tot bijdrage aan de financiering van de overheid, te ontduiken. Ze hebben zich asociaal gedragen en het eigen winstbejag was hun enige oogmerk en drijfveer. Aldus hebben zij grote schade toegebracht aan de maatschappij.”

Bij het bepalen van de strafmaat hield de rechtbank rekening met het feit dat er al zoveel tijd verlopen is sinds de feiten werden gepleegd.

Dat is volgens het vonnis “deels te wijten aan de beklaagden zelf, die estafette hebben gespeeld bij het vragen van bijkomende onderzoekshandelingen en onontvankelijke of ongegronde hoger beroepen hebben ingesteld. Niettemin moet worden vastgesteld dat het tijdsverloop tussen die hoger beroepen en het arrest onverantwoord lang was.” Met andere woorden: de redelijke termijn werd niet gerespecteerd.

Georges Timmerman: Freelance journalist voor Knack, Trends, VRT-Radio, Belgian Business Magazine, Markant. Voorzitter Redactieraad en redacteur politiek-ekonomische en algemene berichtgeving De Morgen (2002-2009). Redacteur Apache.be, gespecialiseerd in fraudedossiers en corruptie.

DE ONSTUITBARE DADENDRANG

VAN WALTER ZINZEN

Uit het archief van Apache (ingekorte versie)

INGRID VAN DER VEKEN

Dat ze de volwassen journalistiek hebben moeten uitvinden, daar aan de Reyerslaan, alles samen een gevecht van wel twintig jaar. En dat je als interviewer vooral moet luisteren, zegt de man die gold als één van de scherpsten van de openbare omroep. Dus doe ik dat, naar hoe hij zijn woorden kiest, bedachtzaam praat. Plots verontwaardigd een toon hoger schakelt, of relatieveert met gulle lach. En soms prompt antwoordt met een luid en kordaat “Ja!”

Walter Zinzen (Antwerpen, 1937) begon als journalist bij *Gazet van Antwerpen*, daarna ging hij aan de slag bij de BRT (later VRT), waar hij tot zijn pensioen in 2002 werkte als presentator, verslaggever en eindredacteur van *Het Journaal*, *Terzake* en *Panorama*. Hij had ook een eigen programma, *Zinzen*. Voor zijn journalistieke werk ontving hij de Prijs voor de Democratie.

Die “Ja!” klinkt voor het eerst als ik wil weten of dat dan misschien een roeping was, die journalistiek die zozeer zijn leven heeft beheerst. Dàt, in tegenstelling tot de keuze die daar aan voorafging, die voor de Witte Paters. Hoewel die laatste, achteraf bekeken, toch ook weer niet zo onbetekend blijkt.

“Daar,” zegt Walter Zinzen, “is mijn belangstelling voor Afrika geboren. Daar heb ik ook mijn eerste antiracistische lessen gekregen. Men maakte je duidelijk dat die zwartjes heus niet achterlijk waren.” Toegeeflijk glimlachje: “Zwartjes, ja. Zo mocht je ze toen nog noemen. Dat paternalisme, dat zat er zeker in. Maar racisme? Neen!”

Op het college en bij de jeugdbeweging was het hem ingeprent. “Wie het geluk had te studeren, moest zijn talenten ontwikkelen. Zich verdienstelijk maken, (nadrukkelijk) en niet voor jezelf, maar voor de maatschappij. En bij de paters kwam daar natuurlijk nóg iets bij. Ook voor de kerk...”

Voor wie bij hen wilde blijven, kwam er nog wat meer bij. Ascese,

verstervingen, celibaat. Alles, waardoor zijn raadsman sneller dan hijzelf doorhad dat deze toekomstige pater zich van roeping had vergist. Wat bleef, was dat andere aspect dat hem die richting uit had gedreven.

“Goeie preken houden. Mensen beïnvloeden door het woord.” Een beetje missionaris, dan toch? “Ja. Daar hebben ze ons later ook voor uitgescholden. Rooie missionarissen. Misschien was dat niet helemaal onterecht.”

Karl May

Later in het gesprek zal hem invallen dat er daarvoor al een heel andere wake-upcall was. Verslonden had hij ze als twaalf-dertienjarige, alle boeken van Karl May. Wist ik veel dat die kerel nooit een indiaan van dichtbij had gezien. Winnetou, zijn schone zus, die no-bele wilden.”

“Daar lag, denk ik, het eerste zaadje. Bij het besef dat die onderdrukt werden. Toen in 1957 Ghana als eerste Afrikaans land onafhankelijk werd (na Ethiopië, nvdr), vond ik dat geweldig. En tegelijk dacht ik, als jonge snotneus: jamaar, die mensen kunnen dat nog niet allemaal. Ik moet daar gaan helpen!”

Zo gezegd, zo gedaan. Na de universiteit trok hij naar Congo. Van 1963 tot 1966 was hij leraar in Lubumbashi. “Men spreekt van *l'orgasme de l'Afrique*, maar het was veel meer dan dat. Ik leerde er de mensen kennen, ontdekte het bastion van het kolonialisme. Van de onrust die zich aankondigde aan de Belgische universiteiten was ik op de hoogte via *De Nieuwe*, het tijdschrift van Mark Grammens, aangevoerd met de Sabena-vlucht. Dat las ik dan in een Afrikaanse context waar de problemen heel anders waren.”

“Ik onderwees Germaanse talen in een meisjesschool, die voor de helft bestond uit Afrikaanse meisjes. In het handboek *30 Deutsche Stunden* stond een les over Theophrastus Bombastus Paracelsus, de geleerde die de kruidengeneeskunde onderbouwde. Waarop een zwart meisje haar vinger opstak: *Monsieur, monsieur, c'est comme chez nous!*”

“Ik heb mijn boeken weggelegd: *raconte!* Uiteindelijk heeft zij die les gegeven, en het was de mooiste van mijn leven, nooit ben ik dat vergeten. Mannekes, veroordeel toch geen mensen die je niet kent!”

Drie Blokken

Na een kort oponthoud bij *Gazet van Antwerpen*, belandde hij in 1967 bij de BRT. De naam van de nationale omroep veranderde in VRT, en er veranderde nog veel meer, maar Walter Zinzen bleef. Tot in 2002, een meer dan goedgevulde loopbaan. *Het Journaal, Terzake, Panorama*. Politiek en de wereld, dat moest het zijn.

“Buitenland was het meest gegeerd en Afrika stond bovenaan. Omwille van het klimaat, omwille van de vrouwen wellicht, als ik aan sommigen terugdenk (*lacht*). Er heerste veel naijver, buitenland was enkel weggelegd voor de grote namen: Omer Grawet, Julien Peeters, Karel Hemmerechts. Maar ik had één voordeel, ik had drie jaar daar in Congo gewoond. Dus mocht ik ook al eens een keertje.”

Of de wereld eenvoudiger was, toen, wil ik weten. Of liever: of hij hem als journalist eenvoudiger, bevatbaarder voorkwam. “Dat denk ik wel. Het was nog overzichtelijk. Je had twee grote gegevens. Een: de Koude Oorlog. Twee: de dekolonisering van Afrika. En je had drie blokken. Het Oostblok, het Vrije Westen, en een derde blok dat niet toevallig de Derde Wereld heette. Dat laatste bestond uit landen die zich tot geen van die twee andere blokken wilden bekennen, en waar men dus weinig van moest hebben. Op de grondstoffen na, natuurlijk.”

Post '68-Generatie

En toen, vertelt hij opgetogen, kwam met journalisten als Liesbet Walckiers en Tony Naets de post-'68-generatie aangestormd. “Schitterend! Ik voelde me plots veel minder alleen. Ik behoorde daar niet toe qua leeftijd, maar wel van hart.”

“In onze optiek zaten de goeien in die nieuwe landen, de slechten bij de CIA en de multinationals. De Sovjetunie was ook niet goed, maar dat keken we toch meer door de vingers. (*Lachend*) En dus waren wij agenten van Moskou, maoïsten en trotskisten. Jazeker, de revolutie van '68 beïnvloedde de geesten, ook die van mij. En die afkeer van het gezag had ik toch al een beetje.”

En dat gezag liet van zijn kant van zich horen. Een nachtmerrie zoals bij *Gazet van Antwerpen* was het niet, maar toch. “De media

waren gepolitiseerd, maar de BRT was het medium van iedereen. Alle partijen zetelden in de raad van bestuur, en alle benoemingen gebeurden via partijpolitieke kwalificaties. Opperhoofd was Paul Vandebussche, een zeer conservatieve katholiek en gewezen medewerker van minister Harmel. In die functie had hij in de Belgische omroepwet laten opnemen dat journalisten van de openbare omroep objectief moesten zijn, en dat in ruil daarvoor de regering geen censuur mocht plegen.”

“Waar dat op neer kwam was: al wat ik denk is objectief, al wat daar van afwijkt niet. Ik overdrijf nu wel een beetje, maar niet veel. Als iemand het had over de Spaanse dictator Franco, hing hij meteen aan de lijn. (*Roept*) En Stalin dan?”

Dus toch censuur? Formeel: “Nee! Omdat er zowel op de radio als op de televisie eindredacteuren waren die hem trotseerden. Niet altijd tot hun genoegen overigens. Maar ze deden het wel.”

“Laat me hier even de lof zwaaien van Gust Sutterman, mentor van de nieuwkomers. Een liberaal, die qua ideologie niet eens zo ver van Vandebussche af stond. Maar zo keurig, zo professioneel. Een zaligheid.”

“Politieke benoemingen garandeerden niet altijd grote bekwaamheid, maar die bekwaamheid was er wel. Zo was Omer Grawet een barslechte eindredacteur omdat hij liever reportages maakte, maar de principes die hij uitdroeg! Ik hoor het hem nog zeggen, als iemand durfde te opperen dat er ook goed nieuws was. (*Luid orerend*) Dat is geen journalistiek! Er is geen goed of slecht nieuws, dat bestaat niet! Nieuws is nieuws!”

Ingrid Vander Veken. Werkend lid van het Arkcomité. Auteur en journaliste. Actief lid van PEN Vlaanderen en gastdocente verslaggeving aan de Artesis Hogeschool. Schreef zowel theater als proza voor jongeren en volwassenen. Haar meest recente boek is Zwijgen (Polis, 2016).

VAN MAURICE DE WILDE TOT APACHE

*De Arkprijs heeft een boon voor
kritische onderzoeksjournalistiek*

DANIEL BUYLE

Vanaf het begin van de jaren tachtig in de vorige eeuw zocht het Arkcomité van het Vrije Woord voor zijn jaarlijkse prijs ook laureaten buiten het literaire en artistieke blikveld. Sindsdien doken er ook journalisten, politici en wetenschappers op in de intussen indrukwekkende lijst van Arkprijswinnaars. Het Arkcomité bekroont niet alleen wie een uitzonderlijke bijdrage levert aan de Nederlandstalige cultuur, maar ook wie een belangrijke rol speelt in de strijd voor de vrijheid van meningsuiting.

Opvallend daarbij is dat de Arkprijs op gezette tijden is gegaan naar journalisten en media die, afhankelijk van de op dat ogenblik heersende politieke en maatschappelijke context, in aanvaring kwamen met machthebbers of met de wetten van de markt. Het Arkcomité is dus al gedurende enkele decennia bijzonder alert wanneer de persvrijheid, de ongebonden journalistiek en het onafhankelijk kritisch onthullen van de werkelijkheid in het gedrang worden gebracht door politieke bevoogding of door commerciële overwegingen.

In 1982 was Maurice De Wilde de eerste journalist die de Arkprijs kreeg voor zijn televisiereeks *De Nieuwe Orde*. Met zijn ophefmakende ‘enquêtes’ had Maurice De Wilde eerder al – ondanks veel tegenkanting – op een baanbrekende manier de onderzoeksjournalistiek geïntroduceerd bij de openbare omroep. Drie jaar later werd ondergetekende bekroond voor de kritische *BRT-journalistiek* die toen zwaar onder het vuur lag van conservatieve bewindslui. Een symbolische Arkprijs bleek helaas geen bescherming tegen later ontslag en broodroof. In 1987 viel de eer te beurt aan *De Morgen*/Paul Goossens. Daarmee bewonderde het Arkcomité niet alleen de heroïsche strijd van de redactie en van de lezers voor het overleven van een onafhankelijke en progressieve krant. De Arkprijs gaf ook een steuntje aan het eerste gedrukte medium in Vlaanderen dat ondanks bescheiden middelen zo intens had geïnvesteerd in echte onderzoeksjournalistiek.

Vanaf de jaren negentig volgden dan de grafische journalisten: Gal (1994) en Zak (2000). Met hun kritische tekeningen hebben zij onafgebroken heilige huisjes omver geduwd en Vlaanderen een geweten geschopt. Ze bleven tekenen, ook als dat voor hun broodheren niet zo welgevallig was.

En in 2017 gaat de Arkprijs naar de onafhankelijke nieuwswebsite *Apache*. *Apache* krijgt de prijs expliciet voor zijn kritische onderzoeksjournalistiek. Al zeven jaar wordt de website vrijwel alleen gefinancierd door de bijdragen van lezers en van leden-coöperanten. De motivering luidt dat *Apache* als ongebonden nieuwssite ingaat tegen de commercialisering, de ongecontroleerde informatie en de vervlakking van heel wat media. De onderzoeksjournalistiek die *Apache* beoefent, komt zowel in eigen land als in het buitenland, hoe langer hoe meer politiek en maatschappelijk onder druk. Dat is te wijten aan de internationale opgang van een populistische en minder democratische stroming, aan de bedreiging van democratische rechten en vrijheden, aan intimidaties ten aanzien van de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting, aan de toenemende machtsconcentraties in de media en aan de zondvloed van niet-gecontroleerde of oncontroleerbare berichten via de 'sociale' media en helaas ook steeds vaker via de klassieke nieuwskanalen.

Belangwekkend is dat met de toekenning van de Arkprijs aan *Apache* de jury de gehele onderzoeksjournalistiek wenst aan te moedigen. Want laten we wel wezen: ook journalisten als Lars Bové in de zakenkrant *De Tijd* en Kristof Clerix in de tijdschriften *Knack/Mo** doen aan voortreffelijke onderzoeksjournalistiek. Voorts leveren nieuwswebsites als *Pala* (Dirk Barrez), *Uitpers* (Paul Vanden Bavière, Freddy De Pauw), *DeWereldMorgen.be* meer dan verdienstelijk werk. Gelukkig kunnen enkele journalisten in de klassieke media en bij de openbare omroep bij tijd en wijle nog een onderzoeksreportage kwijt. En gelukkig bestaat het Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek.

Maar door *Apache* met de Arkprijs 2017 te bekronen heeft het Arkcomité van het Vrije Woord de voorbeeldrol van zijn laureaat willen onderstrepen. Vooral omdat *Apache* al jarenlang opereert met eigen schamele middelen van lezers en leden-coöperanten, zonder rugdekking van mediaconcerns, organisaties of middengroepen. Dat

Apache tegen wil en dank koppig blijft doorgaan in het huidige dreigende politiek-maatschappelijke klimaat, heeft uiteindelijk de doorslag gegeven. Hopelijk zien alle onderzoeksjournalisten hierin een spoorslag om te blijven voortdoen.

Daniel Buyle: Ondervoorzitter Arkcomité, Arkprijs 1985, eregriffier van de Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Voormalig politiek journalist VRT. Wetenschappelijk medewerker VUB, journalist VTM (1988-1991), docent RITS (1992-1996), kabinetten sp.a. Houten Camera van het NHV (1987).



ZWARTE SNEEUW VOOR HET VRIJE WOORD

JAN DE ZUTTER

Onafhankelijkheid is een begrip dat steeds in één adem genoemd wordt met het Vrije Woord. Zonder de minste twijfel is die zoektocht naar onafhankelijkheid ook de drijfveer geweest voor de zes journalisten die na een ingrijpende ontslagronde bij het dagblad *De Morgen* nieuwe journalistieke paden wilden verkennen. Het kanaal dat voor de hand lag, was het internet. In 2009 toen de voorloper van *Apache*, *De Werktitel*, werd opgericht, waren er nauwelijks betaalmodellen beschikbaar om online-journalistiek mogelijk te maken.

De pioniers van *Apache* wisten zich dus geconfronteerd met een uitdaging die géén brood op de plank zou brengen. Dat bleef zo tijdens de eerste drie jaar waarin het nieuwe journalistieke platform actief was. De zes stichters combineerden hun onbezoldigde werk voor *Apache* met freelance opdrachten voor reguliere media én met financiële ondersteuning door hun levenspartners. In 2011 kon *Apache* voor het eerst rekenen op 20.000 euro overheidssubsidies, waarvoor in ruil 250 artikels moesten geschreven worden. Dat bedrag was uiteraard onvoldoende om zes journalisten een loon uit te betalen. Voor *Apache* schrijven, bleef voornamelijk vrijwilligerswerk.

Voor de jury van de Arkprijs getuigt die onbaatzuchtige inzet voor de onafhankelijke journalistiek van de gedrevenheid waarzonder het Vrije Woord geen kans maakt. Het is immers niet overdreven te stellen dat de journalisten van *Apache* tijdens die beginjaren zwarte sneeuw hebben gezien, reden waarom ook enkele pioniers na een tijdje moesten afhaken.

Onafhankelijke journalistiek wordt in de reguliere media afgedwongen via redactiestatuten, maar de ervaring leert dat die, als het er echt op aan komt, onvoldoende bescherming bieden tegen de financiers van de mediahuizen. De *Apache*-redactie is daarom lang op zoek geweest naar een model dat hen volstrekt onafhankelijk zou maken van financiers en adverteerders, en het project toch financieel leefbaar kon maken. Dat vonden ze in de combinatie van het betaalmodel van het in 2008 opgerichte Franse platform voor onderzoeksjournalistiek *Mediapart* én de oprichting van een coöperatie waarin

elke aandeelhouder slechts over één stem kan beschikken. Die constructie garandeert een volstrekte redactionele onafhankelijkheid. Inmiddels heeft Apache een duizendtal aandeelhouders en is de nieuwssite er in geslaagd voor voldoende voorfinanciering te zorgen zodat een break even in het zicht komt.

Dat betekent echter geenszins dat werken voor *Apache* vergelijkbaar is met het journalistieke werk binnen de reguliere media. Apache-redacteurs werken voor een bescheiden loon en ontberen de arbeidsbescherming en voordelen die in de reguliere mediahuizen gebruikelijk zijn. Onafhankelijke journalistiek bedrijven, blijft een uitdaging die een grote inzet vergt van de betrokken journalisten. Ook met die inzet heeft de jury van de Arkprijs rekening gehouden bij het toekennen van de Arkprijs van het Vrije Woord.

Jan De Zutter: Studeerde kunstgeschiedenis en oudheidkunde Ugent; postgraduaat journalistiek UA; wicca-kenner; politieke kabinetten van Ingrid Lieten (Vlaamse Regering) en Kathleen Van Brempt (MEP). Werkend lid Arkcomité. Recentste boek: Het Vlaams Bouwmeesterschap (2008).

HOE ONVRIJ IS HET VRIJE WOORD?

POL HOSTE

*Ooit werd ik opgebeld door iemand die me om een interview verzocht. Toen ik zweeg, vroeg hij: “Wilt u niet spreken?” “Me-
neer”, zei ik, “U bent de eerste die mij vraagt of ik niet wil spre-
ken. De meeste mensen vragen mij of ik niet zou willen zwijgen”.*

In een reeks lezingen voor het Collège de France, die in het Nederlands werden gepubliceerd onder de titel *De Moed tot Waarheid* (Boom, Amsterdam, 2011) onderzoekt Michel Foucault het Sokratische ‘waarheidspreken’ zoals dat wordt overgeleverd door Plato. Zonder zich vast te rijden in een definitie van een absoluut waarheidsbegrip of in de relatieve waardebevestiging van ieders persoonlijke mening, analyseert Foucault de problematiek van het ‘vrijmoedig spreken’ bij de Grieken tijdens de gouden eeuw in Athene.

Uitgangspunt is dat het individu slechts zichzelf heeft en alleen kennis kan verwerven over wie de andere is wanneer het eerst voldoende zelfkennis verwerft. Daarom moet het zorg dragen voor zichzelf en op zoek gaan naar zelfkennis. Deze zelfreflectie is een ethische houding die fundamenteel verschilt van narcisme of egoïsme. Ze kan integendeel slechts zinvol zijn wanneer ze zich precies vanuit voldoende zelfkennis liefdevol op de andere richt. Dit bijzondere altruïsme is met andere woorden enkel mogelijk voor wie zichzelf onderzoekt om te begrijpen wie de andere is. Het is ook slechts op die manier dat men er zich bewust kan van worden hoe men dienstbaar kan zijn aan de gemeenschap. Bijvoorbeeld door te trachten om de waarheid te achterhalen en vrijmoedig te spreken.

De vraag naar de maatschappelijke relevantie van deze ethische houding blijft evenwel ter discussie staan. Zeker omdat deze zingevende benadering van de realiteit niet alleen verschilt van een te betrachten ideaal, maar vooral een realistische praktijk wil zijn die zich wenst te confronteren met het politieke opportunisme en het publieke succes van wie aan deze Sokratische methode van omgaan met zichzelf en de wereld geen boodschap heeft, maar zijn zelfrealisatie afmeet aan zijn intelligente en sluwe aanpassingsvermogen,

rekening houdend met de wisselende omstandigheden van het leven zelf.

De toekenning van de Arkprijs van het Vrije Woord aan een onafhankelijke nieuwswebsite als *Apache* die zich al jaren toelegt op kritische onderzoeksjournalistiek, betekent in dit debat een ondubbelzinnig standpunt dat niet alleen het grondwettelijk recht op vrijheid van meningsuiting (G.W. art.19) blijft verdedigen, maar in het geval van *Apache*, ook uitdrukkelijk het vrij onderzoek wil honoreren als richtinggevend principe voor een creatieve journalistieke praktijk die zich niet gebonden acht door redactionele krijtlijnen uitgetekend door aandeelhouders en investeerders. In historisch perspectief getuigt de prijs ook van een bijzondere waardering voor de humanistische traditie van een tolerante westerse cultuur die overtuigd is van de universaliteit van zijn morele waarden zoals die worden geformuleerd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Met eerbied voor het juridische referentiekader van de rechtsstaat, lijkt de Arkprijs in één grote beweging tegelijk het belang van het politiek correcte denken te willen beklemtonen. Op dit scharnierpunt aangekomen, met aan de ene kant de vrijheid van het vrije denken, spreken, schrijven en publiceren en aan de andere kant de over het algemeen sterk aanbevolen marge van het politiek correcte denken, lijkt het geen overbodige intellectuele luxe om de opportuniteit van het 'vrijmoedig spreken' kritisch te analyseren zonder zich af te sluiten voor eventueel minder aangename resultaten van dit onderzoek. Het is er de tijd niet voor om de gedachtenwisseling die al in de 5de eeuw v. Chr. werd gevoerd, vandaag als beëindigd te beschouwen. Ook niet wanneer hiervoor argumenten zouden kunnen worden ontleend aan een in menig opzicht actuele overbodigheid van om het even welke discussie.

Het zou best kunnen dat de feestelijke uitreiking van de Arkprijs van het Vrije Woord aan *Apache* niet de meest geschikte gelegenheid is om het op te nemen tegen het cynisme van de journalistieke overzijde die er moet voor zorgen dat er dagelijks niet al te veel kilometer glasvezelkabel voor informatietransport, infotainment, spektakelberichtgeving en hogesnelheidsanekdotiek ongebruikt blijven. Toch lijken me enkele beschouwingen in *De Moed tot Waarheid* van Foucault voldoende relevant ten aanzien van de beslissing van een omvangrijke jury die zich vanuit een brede maatschappelijke betrokkenheid heeft

uitgesproken om de 67ste Arkprijs van het Vrije Woord aan een collectief toe te kennen omwille van zijn verdiensten binnen de onderzoeksjournalistiek. Het kritische onderzoek van Foucault naar de plaats en de mogelijke functie van het 'vrijmoedig spreken' laat in ieder geval toe om enkele van zijn beschouwingen over het Griekse filosofische en politieke denken te verbinden met wat de publieke opinie vandaag beweegt en de aandacht te vestigen op zowel de individuele positie van de leden van *Apache* die dit jaar samen de Arkprijs delen, als op de maatschappelijke betekenis van dit journalistieke collectief voor de kwaliteit van een hedendaagse pluralistische openbaarheid.

Bij de individuele positie van de leden van *Apache* kan worden opgemerkt dat het individu dat vrijmoedig wenst te spreken misschien wel op zoek kan zijn naar waarheid en zelfkennis, maar zich daarbij niet zelden in meer dan één opzicht persoonlijk nadeel berokkent. Hoe dikwijls zegt men niet: 'Hij had beter gezwegen!'

Is dat ook zo? Wellicht mag er iets genuanceerder over worden gedacht. Hoe dan ook zijn de nadelen verbonden aan het 'vrijmoedig spreken' in die mate algemeen bekend dat ze hier niet moeten worden opgelijst. Vermijdt men daarentegen de schade die men door vrijmoedig te spreken aan zichzelf kan toebrengen en zwijgt men, dan brengt men evenredig veel schade toe aan het principe van het 'vrijmoedig spreken' zelf. Het Vrije Woord is niet iets wat vanuit zichzelf zijn eigen destructie voorkomt of verhindert. Het houdt ten hoogste zichzelf in stand als ethisch principe. Zijn emancipatorische functie ontleent het aan een onzekere praktijk waarvan hooguit de risico's te voorspellen zijn maar niet de resultaten. Dat *Apache* het op deze grens van welslagen en mislukken volhoudt mag alleen al om die reden luidop worden geschreven.

Waar het om onderzoeksjournalistiek gaat, verhoudt de praktijk van het 'vrijmoedig spreken' zich rechtstreeks tot de parlementaire besluitvorming. Het neemt gepersonaliseerde standpunten in ten opzichte van de hedendaagse sociaal-economische machtsverhoudingen, de consequenties van een internationaal vertakte geldeconomie, de invloed van technologische ontwikkelingen op de klimaatveranderingen en op de manier waarop we onze persoonlijke leefwereld inrichten.

Het geheel van relaties die het 'vrijmoedig spreken' vandaag

aangaat met de samenleving in haar meest verscheiden verschijningsvormen, valt nauwelijks te vergelijken met de manier waarop de vrije burger (mannelijk) zich in de vijfde eeuw v. Chr. verhoudt ten opzichte van de bestuurlijke instellingen, uiteraard op voorwaarde dat hij in het bezit is van het geboorterecht in de eigen stadsstaat.

Dit grote verschil neemt niet weg dat het nog steeds inspirerend kan werken om aandacht te vragen voor de manier waarop het 'vrijmoedig spreken' aan een kritische beoordeling wordt onderworpen in het Griekse filosofische en politieke denken van Plato tot Aristoteles (*Foucault, 57*).

Samengevat komt de conclusie van deze kritiek erop neer dat de democratische instellingen geen plaats *kunnen* bieden aan het 'vrijmoedig spreken' of aan het 'ware vertoog', om de eenvoudige reden dat de institutionele structuren niet toelaten om een ethische beoordeling van de uitspraken uit het debat in de besluitvorming mee te nemen. (*Foucault, 63*). Institutionele beslissingen komen – weliswaar na beleidsvoorbereidend werk, gedachtenwisseling en overleg – uiteindelijk tot stand via stemming op basis van het kwantitatieve criterium meerderheid tegen minderheid. Niet noodzakelijk de besten, wel de meesten bepalen wat er moet gebeuren.

Deze filosofische kritiek op het 'vrijmoedig spreken' probeert aan te tonen dat het waarheidspreken niet ten goede komt aan het individu en fundamenteel ook een te verwaarlozen rol speelt bij de totstandkoming van de parlementaire besluitvorming die vandaag geacht wordt te beantwoorden aan de wil van de kiezer, lees: het standpunt terzake van de politieke partij waarop hij zijn stem heeft uitgebracht. Niet alleen houdt het 'vrijmoedig spreken' voor het individu vooral risico's in. Het kan zich ook maar beter niet aan de gevaren van de politieke tribune blootstellen. Een kwetsbare opstelling zou daar slechts worden gezien als zwakte. Twijfel zou er als besluiteloosheid of incompetentie worden aangemerkt. De kans is bijzonder groot dat men vooral tot zwijgen wordt aangemaand of eenvoudig tot stilzwijgen wordt gebracht, onverschillig of het 'vrijmoedig spreken' zich in een democratie of in een oligarchie manifesteert. Het individu kan zich daarom veel beter om zichzelf bekommeren. (*Foucault, 115*). Tenslotte maakt ieder mens deel uit van de stadsstaat die er alleen maar beter van wordt wanneer men zorg draagt voor zichzelf, althans

in de altruïstische betekenis, verbonden met de zoektocht naar zelfkennis. Verder kan het 'vrijmoedig spreken' in het openbaar de uiteindelijke beslissingen van de beleidvoerende instituties misschien wel beïnvloeden maar zeker niet bepalen. Hiermee rijst de fundamentele vraag of dit Vrije Woord als zodanig wel zin heeft.

En ik die dacht dat de techniek van de deconstructie pas in de voorbije jaren zestig was ontwikkeld binnen het op zijn beurt intussen sterk gecontesteerde postmoderne denken.

Beschouwt men het 'vrijmoedig spreken' in historisch perspectief, dan ligt het voor de hand om het Verlichtingsdenken in te schatten als een volgende belangrijke fase in de ontwikkeling van het 'vrijmoedig denken, spreken, schrijven en publiceren'. Maar ook tijdens die revolutionaire periode moet de zelfstandig denkende verlichte geest geen spontane erkenning of waardering verwachten op grond van zijn inhoudelijke inzichten. Wanneer hij er niet in slaagt om zich onder de persoonlijke bescherming te plaatsen van een machtige vorst, kerkvorst of invloedrijk maecenas gaat hij niet zelden reddeloos ten onder. Namen als die van Giordano Bruno en Adriaen Koerbagh blijven in het geheugen van de westerse geschiedenis gegrift.

Wat wordt gesanctioneerd is het onafhankelijke denken van het individu dat meent zich aan de onvoorwaardelijke eerbiediging van de opgelegde, algemeen aanvaarde waarheid te kunnen onttrekken. Het kan in dat geval niet rekenen op zijn eigen twijfels en zekerheden en al helemaal niet op de steun van de zwijgende meerderheid. Hieruit volgt de redenering (*Foucault over Aristoteles*, 72) dat slechts de monarch die niet zijn eigen belang maar dat van zijn land beoogt, in staat is om zich bij zijn beslissingen te laten leiden door een ethische beoordeling van wat bij het 'vrijmoedig spreken' onder de aandacht wordt gebracht. Aanbevelingen uit de één of andere Vorstenspiegel kunnen deze tolerante houding misschien wel principieel in het vooruitzicht stellen, het belet niet dat men rekening moet houden met de negatieve gevolgen die onvermijdelijk verbonden zijn aan uniek beslissingsrecht, bijzondere volmachten en exclusieve privileges.

Tot zover mijn interpretatie van *De Moed tot Waarheid* van Michel Foucault over het Griekse filosofische denken met betrekking tot de kritiek op het waarheidspreken als historisch referentiekader voor de betekenis van de hedendaagse onderzoeksjournalistiek.

Wat de actuele waarde van het 'vrije woord' betreft heeft het succes van een bestuurlijk model als de constitutionele monarchie binnen de Europese Gemeenschap niet verhinderd dat de parlementaire democratie geregeld door de publieke opinie gedwongen wordt tot een vergelijking met de kwalitatieve kenmerken van een beleid dat zich laat inspireren door het verlicht despotisme.

Zo bijvoorbeeld weerspiegelt de uitslag van de recente presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten in niet onbelangrijke mate de mening dat men beter af is met het oordeel van een steenrijke zoon van een vastgoedontwikkelaar in New York dan met de weinig transparante agenda's en verborgen persoonlijke belangen van de verzamelde politieke klasse in Washington D.C.

In de voormalige Sovjetunie neemt het protest tegen de corruptie van de politieke klasse toe. Leden van een generatie die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt betuigen zelfs openlijk hun sympathie met de terreur van de stalinistische dictatuur van weleer die ze zien als een alternatief voor het hedendaagse affairisme tussen politici en een elite van schatrijke Russen die de armoede en de rechteloosheid van de minst bedeeden in stand houden.

In Nederland wordt er van verschillende kanten aangedrongen op de afschaffing van parlementsverkiezingen met de bedoeling een radicaal alternatief voor de electorale democratie mogelijk te maken.

In België ondermijnen financiële schandalen waarin een aantal verkozenen des volks zijn betrokken, het vertrouwen in de politieke klasse. Hun gebrek aan integriteit levert argumenten in het voordeel van de opvatting dat men beter gebaat zou zijn bij het moreel gezag van religieus geïnspireerd leiderschap. Ook al tonen recente politieke ontwikkelingen in Turkije aan wat het resultaat is van een democratuur die door persoonlijk machtsstreven wordt aangestuurd en door een godsdienstige geloofsovertuiging maatschappelijk wordt gedragen. In nauwelijks enkele dagen tijd duizenden aanhoudingen, beroepsverbod voor leraren, universiteitsprofessoren, advocaten, rechters en journalisten, afschaffing van de rechtsstaat, opheffing van de vrije meningsuiting, sluiting van krantenredacties, radiostations, onderwijsinstellingen, verenigingen en stichtingen. Op dit ogenblik zitten meer dan 46.000 burgers in de gevangenis.

Crisisdenkers mogen er dan wel op gewezen worden dat ze hun

overdreven bezorgdheid al te zeer uitvergroten en zeer ten onrechte in hun kritiek integere politieke beleidsverantwoordelijken meesleuren. Het neemt niet weg dat het democratische bestel op zijn minst aan een interne audit toe is.

Kan ik om al deze redenen mijn persoonlijke ervaringen met het formalistische en op zichzelf gerichte denken van politici beter verzwijgen? Ook al omdat mijn uitspraken onverenigbaar zouden zijn met het podium en de retorische vormen die bij het politiek vertoog horen (Foucault, 115)? Ik zou het maar minnetjes vinden om op die manier *Apache* te fêteren.

Toen ik er enkele jaren geleden – en niet alleen ik – bij een aantal verantwoordelijke politici op aandrong om niet te wachten op wat de mogelijke desastreuze gevolgen konden zijn van uitzichtloosheid en wanhoop bij jongeren uit sociaal achtergestelde milieus in en rond Brussel, bleek hoe weinig de institutionele structuren boodschap hadden aan de ethische bekommernissen van wie zich maatschappelijk betrokken voelde. Federaal en gemeentelijk beleid hadden ten aanzien van deze jeugdproblematiek vrijwel uitsluitend belangstelling voor de eigen politieke positie en niet voor de proactieve voorstellen op sociaal cultureel vlak van wie in achtergestelde wijken actief bezig was met buurtwerk, straathoekwerk en vormingswerk. Modernisering van het politie-apparaat en nieuwe beleidsmaatregelen ter bestrijding van jeugdcriminaliteit bleken veel beter in de partijpolitieke agenda's te kunnen worden ingepast. Ze lieten zich in de media ook veel vlotter formuleren dan de constructieve voorstellen van sociaal geëngageerde sociologen of ervaren welzijnswerkers. De werkelijkheid had geen nood aan moedige uiteenzettingen maar aan moedige wetteksten. Meerderheid tegen minderheid. Het 'vrijmoedige spreken' werd bestempeld als negativisme, verzuring en gemakkelijke kritiek, ook al stonden de beste schippers niet aan de wal of aan de oever van het kanaal, maar middenin de sociaal achtergestelde buurten. Een paar jaar later sloeg een geradicaliseerde extreem islamitische, ouder geworden generatie op de luchthaven en de metro toe bij een zopas ontworpen veiligheidsniveau drie.

Vandaag is het niet door de geringe invloed van het 'vrijmoedige spreken' dat het Vrije Woord in het defensief wordt gedrongen. Belangrijker is in dit opzicht de wetsoverschrijdende interpretatie van

het recht op vrije meningsguiting waarbij om het even wie, om over het even wat, op om het even welk moment en in om het even welke bewoordingen in de openbaarheid brengt wat hij of zij heeft bedacht of niet heeft bedacht en rustig de juridische gevolgen afwacht.

Toen ik onlangs met iemand die in het Amerikaanse Silicon Valley computerprogramma's ontwikkelt, een gesprek had over de vraag hoe een evenwichtige meningsvorming de komende jaren gebruik zou kunnen maken van steeds makkelijker bereikbare wereldwijde digitale informatiestromen, was zijn mening dat we niet alleen met een zo goed als compleet onoverzichtelijke hoeveelheid tegenstrijdige informatie zouden te maken krijgen, maar dat men via de nieuwste digitale communicatiemiddelen en binnen de "sociale media" uiteindelijk nog uitsluitend in termen van pure leugens informatie zou uitwisselen. Niets bijzonders. Ten hoogste een kwestie van aanpassen en intunen. Over iets als het Vrije Woord had hij nog nooit gehoord. Hij begreep ook niet waar dat (wtf) voor nodig kon zijn, maar we moesten er hier maar mee doorgaan als we dat leuk vonden. Zijn glazen bol werkte milieuvriendelijk op kernenergie. Gezeten op een stapel onbehandelde paletten vol splinters genoten we van heerlijk biologisch gebak met iets minder lekkere maar rechtvaardigere (en dat maakte veel goed) fair trade koffie en keken vol vertrouwen de toekomst tegemoet. Ik werd die dag 70, dus wat mij betreft mocht dat wel al eens.

De waarde van zijn toekomstvoorspelling kan ik niet beoordelen. Maar ik weet wel dat het binnen een klimaat van dubieuze berichten, halve waarheden en flagrante leugens is dat onderzoeksjournalistiek als die van *Apache* wil blijven bijdragen aan het hedendaagse 'waarheidsdenken' en zich daarbij ook nog economisch moet zien in stand te houden. Geconfronteerd met de meest extreme vormen van vermeende vrije meningsuiting en met een vrijwel onuitputtelijk arsenaal van digitale mogelijkheden om de perversie van om het even welk standpunt verbaal te fotoshoppen, is de maatschappelijke positie van 'waarheidspreken' en onderzoeksjournalistiek allerm minst evident. De onhoudbaarheid van het onhoudbaar vertoog waar een collectief als *Apache* op de werkvloer constant mee af te rekenen krijgt, mag dan wel zichzelf in de weg staan, het resulteert in een algemeen wantrouwen ten aanzien van de geloofwaardigheid van om het even welke informatie. (What's the word, Pol? Geelove-wardigate?) Het is een

uitnodiging om ook ten aanzien van de pers iedere kritische houding overbodig te laten zijn want per definitie niet ter zake doende. In die zin is de wereldwijde verspreiding van het niet geëxpliciteerd principe dat om het even welk standpunt verwerpelijk is, nog wel iets anders dan de scherpste van het filosofische kritisch rationalisme of de meedogenloosheid van de academische postmodernistische deconstructie als rationele onderzoekmethode waar een analytische geest zich tegenover kan bepalen.

De 67ste Arkprijs van het Vrije Woord is uitgereikt. Sterft, gij oude vormen en gedachten! Laat de *bashing* beginnen! Laat *Apache* worden aangeklaagd! Maar het Arkcomité zal zijn stem blijven verheffen opdat de plaats van het Vrije Woord in de openbaarheid niet door de betekenisloze stilte van het lawaai wordt ingenomen.

En zal ik nu net zo militant in schoonheid eindigen als wat ik hier met hoofdletters en uitroeptekens heb betoogd? Een kennis uit een ver land hier vandaan schrijft me het volgende. Is hij een vreemdeling omdat hij een andere taal spreekt? Ik vertaal even wat hij schrijft. En jawel... gelooft u mij maar niet want het staat in de rekken bij *fiction*. Meer zelfs, u zal het ook daar niet vinden.

Ik voel hoe wat ik wil zeggen vandaag voortdurend verandert in een uiteenzetting die zich elk moment buiten zichzelf lijkt te bevinden. Het is een vreemd gevoel. Wanneer ik er probeer over te praten loop ik vast in sentimentaliteit. Ik vraag me af of dat een reden kan zijn om de meest uiteenlopende, tegenstrijdige berichten te accepteren. Misschien zou ik dat wel kunnen. Alleen moet ik dan ophouden met er me een oordeel over te vormen of er met iemand over van gedachten te wisselen. Hoe ontkom ik in dat geval aan zoveel zinledigheid? Of is het zo, dat alle uitspraken allemaal tegelijk ergens wel met de werkelijkheid stroken omdat die als zodanig niet bestaat terwijl ze er wel degelijk is zoals wij er zijn en zoals het heelal er is? Ik herinner me hoe we vorige zomer vanop het duin bij de vuurtoren samen naar de zonsondergang keken en geen woorden nodig hadden.

Pol Hoste: Zelfstandig schrijver na studies Germaans Ugent. Arkprijs 2002. Recensent Nederlandse Letteren. Recent werk: Carnets (I, II, III) (1999, 2003, 2006); De Verzwegen Boon (2010); 99, van Flemish tot Catwalk (2012).



DE ZACHTE WOEDE
Paul de Wispelaere
(4 juli 1928- 2 december 2016)
LUKAS DE VOS

Paul de Wispelaere belde mij zelf op. Het moet begin september 1975 geweest zijn. Ik kende hem uitsluitend van zijn essayistisch werk, ik had hem nooit ontmoet. Ik vroeg me dus af waarom hij belde. Ik was zelf net terug uit een jarenlang verblijf in Kongo en op zoek naar een job. De RVA had mij kort tevoren gesuggereerd dat er een plaats vrijkwam aan de toenmalige UIA. Het was nog de rebelse tijd van de piepjonge Antwerpse niet-jezuïetische koepel. Leerstoelen bestonden niet, ex cathedra onderwijs werd scheef bekeken, wiskunde werd in plat Antwerps gedoceerd, toga's werden uitgebannen, wetenschappelijke medewerkers fladderden van de ene naar de andere hoogleraar, waar hun diensten nuttig waren.

Het telefoontje van Paul (ik woonde tijdelijk in bij mijn schoonouders, gsm's moesten nog uitgevonden worden) vond ik vreemd. Hoe was hij aan dat nummer geraakt? Hij kwam ook traag op gang, bleek dat hij alles gelezen had wat ik in het nogal radikaal-tekstkritische blad *Restant* had gepubliceerd. "Jij bent mijn kandidaat", zei hij, toen ik eindelijk doorhad dat hij docent was aan UIA. Ik voelde me wat ongemakkelijk, want er was al een medewerker die net zijn doctoraat ging verdedigen. Maar Paul repte daar niet over, ook niet toen de laatste drie kandidaten werden opgeroepen: de medewerker die geen al te beste beurt had gemaakt, de Leuvense dichter-assistent Armand Van Assche (die al in 1990 zou overlijden) en ikzelf. Het gesprek met een viertal heren werd een verkooppraatje, één van hen zei me gewoon: je bent de perfecte handelsreiziger. En ik werd aangenomen.

Het waren fijne eerste jaren. Paul leerde ik kennen als een diepzinnig, warm en tegelijk angstig man. Hij hield van (blonde) jonge vrouwen, liefst voldoende gewapend om met zijn brede lektuur (hij had *Seuphor*, *Bataille*, de *nouveau roman* en de Duitse avantgarde in Vlaanderen geïntroduceerd) mee te gaan, en van snelle auto's. Zijn donkerblauwe Alfa Romeo was een ijkpunt. Hij haatte autoriteit, ik

zie ons nog van Groningen tegen redelijk hoge snelheid terug naar België rijden, tot plots twee zwaantjes (sorry, maréchaussées) langs zijn wagen kwamen rijden en giftig naar binnen keken. Tot in Antwerpen heeft hij gefoeterd over machtsmisbruik, uniformitis en intimidatie van de eerlijke burger.

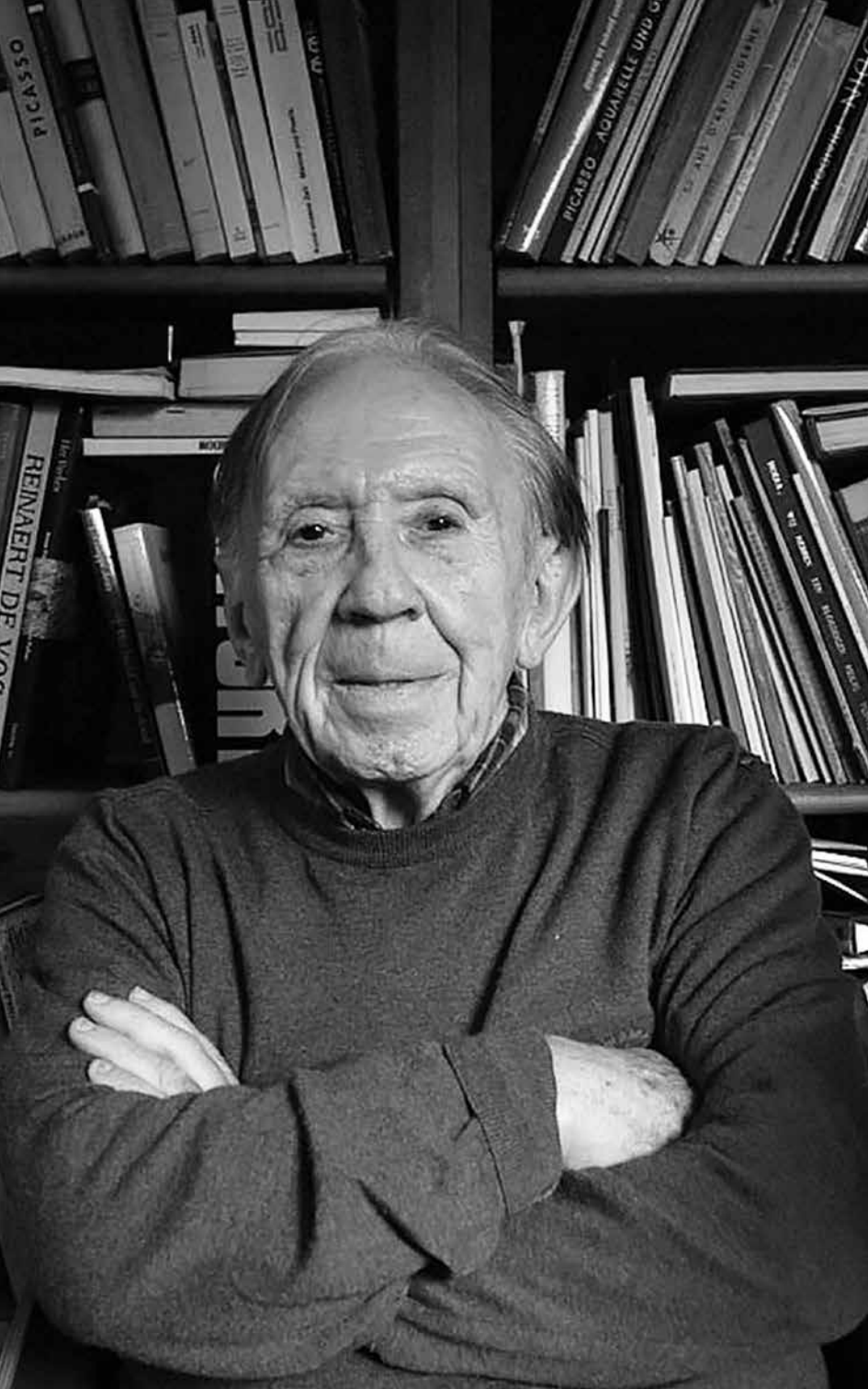
Maar het viel niet tegen te houden, de klad kwam al snel in de ongebonden vrijheid op UIA. Gaf ik op warme dagen nog les met een rolbord aan en in de vijver van Fort VI (dezelfde slotgracht waarin Ward Beysen eeuwige vergetelheid zocht), hadden wij nog fantastische uren met Monika van Paemel, Jeroen Brouwers, Sybren Polet of Hella Haasse, dan zocht Paul me op een grijze namiddag op en zei: “Weet je, dekaan Clem Neutjens vond het nuttig dat ik toch een doctoraat zou schrijven. Dat was niet de afspraak, maar anders bleek ik toch ‘geen volwaardig hoogleraar’”. De regeling was inderdaad dat hoogleraars op grond van hun (essayistische) verdiensten konden benoemd worden. Dat was zo met Paul. We staarden allebei naar de grond. Hij, omdat hij moest toegeven dat hij als kleine man – dezelfde die zich ontzettend zou opwinden in *Tussen Tuin en Wereld*, *Het Verkoelde Alfabet*, *Mijn Huis is Nergens meer*, dezelfde die met lede ogen de aftakeling van het landschap dat hij zo lief had, de beemden van Maldegem, de Damse Vaart – het onderspit had moeten delven, en zijn eigenlijk onderzoekswerk op een zeer laag pitje had moeten zetten. Ik, omdat ik wist dat hij voortaan nog weinig op zou draven, en de werkgroepen en cursussen goeddeels aan mij zou overdragen. Wat ook gebeurde. Zijn proefschrift over het tijdschrift *De Stem* en Dirk Coster (*Van Stem tot Anti-Stem*, 1974), zou hij uit balorigheid nooit uitgeven.

We maakten er daarna het beste van, hij was hoofdredakteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* en dus de facto voorzitter van de Arkprijs, ik werd de allerlaatste sekretaris, we hebben het blad na het wegvallen van de subsidies en de amechtige financiën van de socialistische uitgevers samen begraven. Toen dreven we wat uit elkaar, Paul bleef doorwerken tot zijn emeritaat in 1992, ik stapte over naar de journalistiek, al hielden we sporadisch contact. Hij zag ons graag, mijn te snel overleden Tris en haar onhandelbare wijsneus die ik altijd gebleven ben. En waar hij eigenlijk veel plezier in had. Want al kon je niet winnen tegen de *powers that be*, je kon wel lak hebben aan hun

maniertjes en ijdelheden. Dat alleen maakte het leven de moeite waard.

April is the cruellest month, breeding lilacs out of the dead land, mixing memory and desire, schreef T.S. Eliot profetisch in *The Waste Land* (1922). Bij het opmaken van dit boekje, viel mij in dat het dit jaar de vijftigste verjaardag is van het overlijden van Herman Teirlinck, de bedenker en bezieler van de Arkprijs vanaf 1950, die in datzelfde jaar als Eliot *De Vertraagde Film* schreef. Dat we ook afscheid moeten nemen van de hoofdredakteur van het *NVT* en twee andere mede-grondleggers van de vrije meningsuiting maakt de herinnering dubbel zwaar. Maar getuigt ook van de ernst, de leefbaarheid, en de actuele zin van de Arkprijs. Daarom weegt dankbaarheid meer door dan *tristesse*. Wij zullen doorgaan.

Lukas De Vos: Erevoorzitter Arkcomité. Senior journalist Europa en Geopolitiek, docent, essayist. Voorzitter Beroepsfilmbond vvf. Hoofdredakteur Snapshots. Columnist Het Vrije Woord. Opinienschrijver deredactie.be, knack.be, ansiel.be. Recentste boek: Met Thrillend Oog (2016).



LEVEN ALS SCHRIJVEN,
SCHRIJVEN ALS LEVEN
Een Notitie over Paul de Wispelaere
YVES T'SJOEN

Op 2 december 2016 overleed thuis in Maldegem op de leeftijd van achtentachtig Paul de Wispelaere, schrijver en hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde (Universiteit Antwerpen). De Wispelaere heeft niet alleen baanbrekend werk verricht op het gebied van de wetenschappelijke studie over het werk van Louis Paul Boon. Hij staat ook bekend als gezaghebbend literair criticus en auteur van autobiografische literaire teksten. In 1981 ontving hij voor *Tussen tuin en wereld* (1979) de Staatsprijs voor verhalend proza. In 1998 is het oeuvre bekroond met de Prijs der Nederlandse Letterkunde. De naam van de oud-hoofdredacteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* staat niet gegrift in de roemruchte Ark. Dat kan statutair ook niet.

In de gefragmenteerde vorm van notities, bespiegelingen, schetsen, verhalen, essays en polemieken is in dit schrijvers-dagboek overal dezelfde thematiek aan de orde: de algemene ambivalentie van het schrijverschap en de specifieke ambivalentie van de auteur, zoals die zich voordoet in zijn leven, lectuur en schrijftuur, een onlosmakelijk verbonden trits.

Met deze zin op het achterplat wordt een indicatie gegeven van de tekstcompositie die ten grondslag ligt aan *Paul-tegenpaul 1969-1970* (1970). Ik neem de geautoriseerde paratekst als uitgangspunt voor mijn beschouwing.

Deze necrologie, in het korte bestek dat mij hier is toegemeten, belicht een bijzondere karakteristiek van Paul de Wispelaeres oeuvre dat mij altijd heeft aangesproken: het bewustzijn van de literaire vorm en meer specifiek de hybridisering of dus genrevermenging. De versplintering van de vorm en de keuze voor een eclectische tekstcompositie zijn enkele aspecten van de romanvernieuwing na de Tweede Wereldoorlog. Voortbouwend op en reflecterend over de nouveau roman (Butor, Robbe-Grillet, Sarraute, Simon) heeft De Wispelaere een eigen plaats verworven in het Vlaamse literaire experiment van de jaren zestig en zeventig. De naam past in het rijtje

met vormvernieuwers onder wie René Gysen, Ivo Michiels, Daniël Robberechts en Willy Roggeman, in Nederland onder anderen H.C. ten Berge, Hella Haasse, Jacques Hamelink, Gerrit Krol, Sybren Polet, Bert Schierbeek en Jacq Firmin Vogelaar. In het veel geroemde *Paul-tegenpaul* bijvoorbeeld, volgens Hugo Bousset een “essay-roman” (1990: 79) en in *Het verkoolde alfabet* door de verteller “het romanachtige schrijversdagboek” (1992: 62) genoemd, combineert de schrijver essayistiek en autobiografie. Zonder meer is het boek een landmark in het oeuvre van De Wispelaere én voor de prozavernieuwing in Vlaanderen. Ook in latere titels, zoals *Het verkoolde alfabet. Dagboek 1990-1991* (1992) en *En de liefste dingen nog verder* (1998), worden dagboeknotities en autobiografische aantekeningen afgewisseld met literatuurkritiek en verhalende prozafragmenten. Waarmee ik overigens niet suggereer dat De Wispelaeres poëtische zienswijze al die jaren ongewijzigd is gebleven (vgl. inleiding van Bart Vervaeck in *De Wispelaere* 2011).

Voor de schrijver geldt geen strikt onderscheid tussen leven en literatuur, taal en werkelijkheid. In *Het verkoolde alfabet* kunnen we lezen: “Het schrijven van een dagboek is zelf een manier van leven, de dagboekschrijver leeft in het licht van zijn dagboek en met de ogen gericht op zijn dagboek, de inhoud van het dagboek bestaat uit het schrijven ervan. Zoals de rups al een vlinder is, is de meegemaakte werkelijkheid zelf al dagboekliteratuur” (1992: 11). De literaire betekenis van het dagboek heeft De Wispelaere toegelicht in onder meer het titelopstel van *De Broek van Sartre en Andere Essays* (1987), waarin de passage over het dagboekproza van de modernistische schrijver Witold Gombrowicz zonder twijfel evenzeer van toepassing is op de auteur van het opstel: “In 1952 koos Gombrowicz voor het dagboek als het geschikte middel tot onvoorwaardelijke zelfexpressie, die hij als de belangrijkste opgave van de literatuur beschouwde. Zijn poëtische stelling dat de vormen van kunst en literatuur hun wortels in het troebele leven moeten hebben en zich nooit mogen verzelfstandigen, komt daaruit voort” (1987: 195). Dat geldt ook voor de notie authenticiteit die wel vaker met de hybride mengvormen is geassocieerd. De Wispelaere heeft met behulp van de hybride een eigen literaire vorm geconstrueerd.

De symbiose van *Wahrheit und Dichtung* drukt de schrijver/verteller uit in een hoogstpersoonlijke (“authentieke”) en ambivalen-

te vormentaal, zoals het genre van de briefroman en de essayistische dagboekroman, in een montage van diverse tekstsoorten. Het drieluik dat De Wispelaere na de novelle *Een Dag op het Land* (1976) publiceert, *Tussen Tuin en Wereld, Mijn huis is nergens meer* (1982) en *Brieven uit Nergenshuizen* (1986),* kan worden gelezen als een particuliere expressie van het autobiografische ik en tegelijk als culturele en soms polemische plaatsbepaling in de “wereld van vandaag”. Paul van Aken noteert in zijn opstel ‘Het verhaal van de Delaware-indianen’ (1993): “[...] literaire vormen, die niet zelden mengvormen blijken te zijn, houden [...] direct verband met de existentiële positie van het ‘ik’ dat deze herinneringen, brieven of dagboeknotities opschrijft”. Hij beklemtoont dat De Wispelaeres werk “als geheel ontegenzeggelijk tot het genre van de autobiografisch geïnspireerde, reflexief georiënteerde literatuur behoort en in dit opzicht de problematiek van deze literaire vorm(en) op haast exemplarische wijze behandelt”. (1993: 57-58).

Illustratief voor de genreobservatie zijn tal van tekstplaatsen in De Wispelaeres oeuvre. Ik citeer zo dadelijk de openingspassage van *Paul-Tegenpaul 1969-1970*. Het boek is naast het ‘Leidse opstel’ *Schrijven in Arcadië. Over het werk van Paul de Wispelaere* (Dimensie, 1990) door Jacques Kruithof mijn introductie in het veelzijdige werk van De Wispelaere. In de klassiek geworden pool-tegenpoolroman reflecteert de ik-persona over de tekstuele verwevenheid van literatuur en de wijze waarop hij voor de literaire productie onophoudelijk put uit en voeding zoekt in de eigen kritische lectuur, in de marginalia die hij in zijn boeken aanbrengt. Voor onderzoek kunnen deze paraferalia van goudwaarde zijn. In *Paul-tegenpaul* heb ik jaren geleden al meteen zelf deze aanzet van een potloodmarkering voorzien.

Opeens besef ik dat ik sinds vele jaren haast nooit meer een boek lees zonder de bedoeling of de noodzaak erover te schrijven. En ook wanneer ik er niet meteen een stuk over schrijf, maak ik aantekeningen in de rand en op papiertjes, situeer ik het boek in een net van

* Joris Gerits spreekt over de “dubbelroman *Tussen tuin en wereld* (1979) en *Mijn huis is nergens meer*” (1986: 265). Op dat moment is *Brieven uit Nergenshuizen* nog niet verschenen. Hij benadrukt: “In zijn laatste boek [*Mijn huis is nergens meer*] geeft De Wispelaere zelf aan wat zijn oorspronkelijk project was: een mengvorm van memoires, persoonlijke notities en een essay over de mythologie van de industrieel-technologische Vooruitgang”.

andere boeken, herken reminiscenties van het ene boek in het andere, verzamel materiaal dat ik misschien ooit kan gebruiken voor mijn eigen werk. Daarbij gaat er schier geen dag voorbij zonder dat ik gelezen en geschreven heb, en als dat toch eens gebeurt, voel ik mij meer schuldig dan bevrijd. Dit schuldgevoel – zoals wellicht alle schuldgevoelens – wijst op een verslaving, op een tekort aan innerlijk[e] vrijheid. En – zoals alles passies – op een ziekte. (1970: 7)

Met die verstrengeling van narratief en beschouwend proza, waarbij lectuurnotities kunnen worden opgevat als een poging het innerlijke ik te verkennen, staat De Wispelaere eind jaren zestig en begin jaren zeventig niet alleen in de Nederlandstalige literatuur. Hij vertegenwoordigt in tijden van maatschappelijke contestatie de vormvernieuwing, met onder meer de 'anti-roman' en de defictionalisering in de eigentijdse literatuur, die zich onder meer uitdrukt in de al eerder genoemde hybridisering en fragmentering van de klassieke roman. In het opstel 'Het tillen van de taalantennes' over het werk van René Gysen, opgenomen in *Het Perzische Tapijt*, verwerpt De Wispelaere de conventionele romanesthetica.

Van bij de aanvang immers heeft de romanfictie zich in haar conceptie en bouw geënt op de algemeen herkenbare verschijningsvormen van de werkelijke (en oppervlakkige) realiteit. Het chronologisch, biografisch en causaal geordend relaas van gebeurtenissen werd van meet af aan het vertrouwde en doorzichtig patroon van het verhalend proza. Het ideaal van het klassiek-traditionele prozaverhaal was zelfs zó, dat men niet mocht merken hoe knap het *geschreven* was. Dit schijnbaar onschuldig voorschrift verbergt een zeer bepaalde literatuuropvatting, die in feite direct aansluit bij de classicistische esthetiek van de imitatio en de illusio: de druiven op het schilderij moest men als 't ware kunnen opeten, men moest dus eigenlijk vergeten dat men voor een compositie van doek en verf stond. En op analoge wijze moet men volgens het klassieke voorschrift zonder moeite dwars doorheen de tekst kunnen kijken naar de beschreven gebeurtenissen en moet men dus vergeten dat men tegenover een taalstructuur staat. (De Wispelaere 1966: 98)

Over de intertekstuele constellatie van het romanexperiment meldt Anne Marie Musschoot in 'The Revolution of the Sixties, 1960-1970':

“From *Paul versus Paul* (*Paul[-tegenpaul]*, 1970) onward [De Wispelaere] showed an increasing tendency to melt different kinds of text. He continued to use a narrator, eventually in the shape of a fragmented first-person who produces a number of narrative, critical, or lyrical and contemplative diary fragments.” (2009: 611)

In de academische beeldvorming van De Wispelaeres literatuur – mijn referentielijst is verre van exhaustief – wordt de hybridisering van de literaire vorm beklemtoond. Paul van Aken wijst in het lemma over De Wispelaere in het *Kritisch lexicon* op de vermenging van essay en literair dagboek, theorie en verhaal. Hij spreekt over romans en beschouwende werken die in elkaar doorlopen in een poging “leeservaringen” en “levenservaringen” artistiek te uiten. Hugo Brems onderscheidt in het hoofdstuk ‘Van grote schaamlippen en goddelijke hagedisjes’, in zijn panoramisch overzicht *Altijd weer vogels die nesten beginnen* (2005), in de experimentele literatuur van Nederland en Vlaanderen (1965-1975) drie categorieën: ‘het ik als tekst’, ‘de wereld als tekst’ en ‘tekst als taal’. De Wispelaeres werk wordt ingedeeld in het eerste luik maar verdient zonder meer ook een plaats bij de twee volgende door Brems onderscheiden tendensen waar respectievelijk Robberechts en Roggeman als exemplarische voorbeelden worden genoemd. Brems beklemtoont in ‘het ik als tekst’ de “uiteenlopende vormen” van het autobiografische schrijven en belicht de ontwikkeling van “klassiek verhalende” romans (Jan Wolkers, *Terug naar Oegstgeest*, 1965) naar “dagboekachtige belijdenissen” van fictionele personages. Daniël Robberechts, die door Musschoot bij de ‘anti-roman’ of de ‘contra-roman’ wordt geplaatst, wordt hier opgevoerd als representant van het “exhibitionistisch schrijven”. De Wispelaeres gebruik van “hybride mengvormen van dagboek, verhaal, essay en de reflectie daarover” (2006: 294) is door Brems als een andere variant van het auto-therapeutisch schrijven voorgesteld. De auteur voegt toe dat De Wispelaeres vormvernieuwend of grensoverschrijdend proza de “veelzijdigste uitwerking [is] van de spanning tussen leven en schrijven, ik en personage, werkelijkheid en fictie”. (2006: 295)

“De Wispelaeres hele [...] oeuvre zit op [de] grens tussen roman en autobiografie en cirkelt rond de vraag naar waarheid en authenticiteit. In zijn boeken vervagen daardoor ook de grenzen, waarbij nu eens het ene en dan weer het andere prominent is. Heel typerend is

Paul-[t]egenpaul 1969-1970 (1970), een zeer gefragmenteerd boek, waarin dagboekantekeningen, overwegingen bij lectuur die soms tot mini-essays uitgroeien, herinneringen en verhaalfragmenten elkaar afwisselen: allemaal fragmenten van een ik, dat de schrijver al schrijvende samensprokkelt, of veeleer: al schrijvende samenstelt.” (2006: 296)

Het verdient in het licht van bovenstaande uitspraken over de relatie tussen literatuur en werkelijkheid aanbeveling de kritische bijdragen in onder andere *De Tafelronde*, waarvan de auteur tussen 1956 en 1962 redacteur was, *Diagram* (1963-1964), *Komma* (1965-1970), *Nieuw Vlaams Tijdschrift* (1968-1983), de Haagse krant *Het Vaderland* (1965-1979) en de essaybundels, zoals *Met kritisch oog* (1965), *Het Perzische tapijt* (1966) en *Facettenoog* (1968; samenstelling en inleiding door Julien Weverbergh), bij de lezing van de hybride primaire teksten te betrekken. Ze maken deel uit van een scheppend kritisch oeuvre dat onze blijvende belangstelling verdient. Bijna een halve eeuw na verschijning heeft de herontdekking van *Paul-tegenpaul* mij in ieder geval niet teleurgesteld.

Literatuur

- Hugo Bousset, ‘Paul de Wispelaere. Ambivalentie als levensprogramma’, in Id., *Grenzen verleggen. De Vlaamse prozaliteratuur 1970-1986*. II. *Profielen*, Houtekiet, Antwerpen/Baarn, 1990, p. 79-90.
- Hugo Brems, *Altijd weer vogels die nesten beginnen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005*, Bert Bakker, Amsterdam, 2006.
- Lukas De Vos & Jaki Louage, ‘Een natuurlijke behoefte. Het autobiografische schrijven van Paul de Wispelaere’, in: *Restant*, 8 (1979-1980) 1 (winter): 15-33.
- Paul de Wispelaere, *Het Perzische tapijt. Literaire essays en kritieken*, De Bezige Bij/Contact, Amsterdam/Antwerpen, 1966.
- Id., *Paul-tegenpaul 1969-1970*, Nijgh & Van Ditmar, ’s-Gravenhage/Rotterdam, 1970.
- Id., *De broek van Sartre en andere essays*, Hadewijch, Schoten, 1987.
- Id., *Het verkoold alfabet. Dagboek 1990-1991*, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1992.

- Id., *De moderne roman*. Bart Vervaeck (red.), SEL-reeks 3, Academia Press, Gent, 2011.
- Joris Gerits, 'Tekst, treurnis en geschiedenis. Het Vlaamse proza', in *Het literair klimaat 1970-1985*, Tom van Deel, Nicolaas Matsier en Cyrille Offermans (red.), De Bezige Bij, Amsterdam, 1986, p. 261-276.
- Anne Marie Musschoot, 'The Revolution of the Sixties, 1960-1970', in *A Literary History of the Low Countries*. Theo Hermans (red.), Camden House, Rochester, New York, 2009, p. 603-623.
- Paul van Aken, 'Paul de Wispelaere', *Kritisch lexicon van Nederlandstalige auteurs na 1945*, Samsom, Alphen aan den Rijn, 1980.
- Id., 'Het verhaal van de Delaware-indianen. Literatuur en werkelijkheid in het vroege werk van Paul de Wispelaere', in *Bzzlletin* 23 (1993-1994) 211-212 (december-januari), p. 55-68.

De titel van deze bijdrage is een variant op Paul de Wispelaeres zevendelige reeks 'Lezen om te schrijven, schrijven om te leven' in de rubriek 'zoek de mens' van Nieuw Vlaams Tijdschrift (jaargang 22 en 23, 1969/1970).

Yves T'sjoen: Hoogleraar Nederlandse Letterkunde Ugent. Gast-docent Stellenbosch Univ. Bestuurslid Arkcomité. Recente uitgaven: Hugues C. Pernath en Paul Snoek, Soldatenbrieven (2017); Gust Gils: voor Onpersoonlijk Gebruik (2017); Victor Brunclair: Gedichten (2016).



AFSCHEID VAN JEF LAMBRECHT

(20 augustus 1948 – 11 september 2016)

DANIEL BUYLE

ik heb alles bezocht

de schatkamers van de kleur

in de tuin en daarbuiten

het geluid

(Jef Lambrecht – *Sheherazade* (fragment))

Ik leerde Jef Lambrecht kennen toen hij op 1 februari 1978 samen met enkele andere collega's als journalist in dienst trad bij de openbare omroep, toen nog BRT genoemd. Ik werkte toen al drie jaar op de radionieuwsdienst en kreeg het voorrecht om 'peter' van Jef te mogen zijn. In die tijd bestond er een mooi gebruik dat een journalist met wat anciënniteit een nieuwe collega mocht begeleiden in de eerste weken van zijn/haar stage. Met Jef klikte het meteen. We werden journalistieke geestverwanten en vonden vaak steun bij elkaar.

Jef Lambrecht was een begenadigde journalist, taalkundig bevologen, uitzonderlijk belezen, artistiek bedrijvig, tegelijk een meesterlijke nieuwsfreak en een uitstekende vakman. Wat ik het meest aan hem bewonderde was zijn volgehouden kritische zin en zijn speelse creativiteit.

Jef was niet alleen een monument van de Vlaamse journalistiek. Hij was ook een dichter, een woordkunstenaar, een schrijver, een kunstschilder, een filosoof,...

Jef Lambrecht was ook een eminent en gerespecteerd werkend lid van het Arkcomité van het Vrije Woord. Op vergaderingen bleef zijn aanwezigheid nooit onopgemerkt. Jef zorgde altijd voor een originele invalshoek. Zelf kon Jef de Arkprijs nooit krijgen, omdat hij al zo lang lid was van het Arkcomité. Maar als er iemand een prijs verdiende voor het voeren van het vrije woord, dan zeker Jef.

Maar ik kom woorden tekort om Jef Lambrecht ten volle te eren. Daarom drukken we hierna de ontroerend mooie toespraak af van zijn goede vriend Geert van Istendael op de afscheidsplechtigheid in de Antwerpse Sint-Pauluskerk op 17 september 2016.

EEN POLYFONIE VOOR JEF

Afscheidrede

GEERT VAN ISTENDAEL

Velen onder u vragen zich wellicht af waarom we juist hier, in de Antwerpse Sint-Pauluskerk samenkomen, dat wonder van Brabantse gotiek, maar ook van renaissance en barok. Jef was, misschien verrassend voor velen onder u, maar Jef verraste ons wel vaker, Jef dus was een groot liefhebber van polyfonie. Ariane en hij bezochten trouw de onvolprezen concerten van *Laus Polyphoniae*, het liefst in deze kerk. Behalve dit jaar.

Maar op een dag stond iemand van organisator Amuz voor de deur in de Kattenberg. Amuz schonk Jef en Ariane een promotie-cd.

Uit die cd hebt u het gezang *O Maria, Maris Stella* gehoord, uitgevoerd door het Huelgas Ensemble. Er is ook nog het Kyrie uit de *Messe de Tournai*, uitgevoerd door het Noorse Trio Mediaeval en fragmenten uit de *Messe de Nostre Dame*, van Guillaume de Machaut, uitgevoerd door het ensemble Organum. Tenslotte is er nog het Sol-lazzo Ensemble dat *Adiu, Adiu* zingt van het blinde Florentijnse genie Francesco Landini. Alles muziek uit de veertiende eeuw.

Het was een voorrecht en, laat me het maar meteen zeggen, een onversneden plezier, naast Jef door het leven te lopen. Soms verloor je elkaar even uit het oog, maar dan zag je hem toch weer, een sigaret opstekend en glimlachend zoals alleen hij kon glimlachen: enigszins zijdelings, alsof zijn blik gevestigd was op iets anders, maar geloof me vrij, hij verloor je niet uit het oog.

Vijftig jaar mocht ik Jef mijn vriend noemen. Een halve eeuw dus.

Hoe begint zoiets? Puur toeval. De beste dingen in het leven komen bij toeval. We studeerden allebei in Leuven, sociale wetenschappen, sociologie, niet eens in hetzelfde jaar. In de bar van onze faculteit, genaamd *Politica*, naast het Leuvense stadspark, liepen we elkaar op het lijf. We begrepen elkaar ogenblikkelijk. Hij sprak prachtig Nederlands, toen al. We trokken samen op.

Het was de tijd van Leuven Vlaams. De woelige studenten die toen de straten van de stad onveilig maakten, hadden iets dubbelzinnigs. Aan de ene kant stelden ze eisen die recht uit de oude Vlaamse

beweging opdoken. Aan de andere kant slaakten ze kreten die oorverdovend klonken in de grote, internationale linkse stuwing. België was overigens het enige land waar een regering viel over een studentenrevolte. Het was Jef die me daarop wees.

Drammerige adepten van Mao Tse Toeng begonnen niets vermoedende voorbijgangers lastig te vallen, zwaaiend met rode boekjes. Daar wilden Jef en ik niets mee te maken hebben. Evenmin lagen ons de sluwe trotskisten of de altijd een beetje grauwe getrouwen van Moskou. Niets van dat alles voor ons. Al die dogma's, al die knallende ruzies over een voetnoot op bladzijde 382 van *Das Kapital*, al die banbliksems tegen de klassenverraders die een millimeter van de rechte leer durfden af te wijken, het wekte alleen maar onze lachlust. Maar juist lachen was die fundamentalisten een gruwel.

Wij waren nogal anarchistisch. Wat Jef vooral interesseerde, was subversie. Iconoclasmie, zei hij zelf. En dat is zo gebeven.

Jef vertoefde toen graag in Amsterdam, bij de provo's en wie na hen kwamen. Hij wijdde er zijn proefschrift aan. Het blijft tot op heden een van de beste analyses van het verschijnsel. Jaren later zou Jef met antirookmagiër Robert Jasper Grootveld op een vlot van piepschuim en afval van Amsterdam naar Antwerpen varen.

Grootveld heeft Jefs belangstelling voor Sinterklaas gewekt. Jef begon een onderzoek naar Sinterklaas in alle mogelijke gedaanten en gedaanteverwisselingen. Hij knoopte oeroude en nieuwe historische gebeurtenissen aan elkaar, knoopte ook mythes en religieuze en maatschappelijke voorstellingen aan elkaar, zoals alleen hij dat kon, zoals hij dat jaren later zou doen in zijn monumentale boeken over het Midden-Oosten. Trouwens, kwam Sinterklaas zelf niet uit het Midden-Oosten?

Je haalt je diploma, je werkt, je trouwt, je krijgt kinderen, je verliest elkaar uit het oog. Het is het klassieke verhaal van duizenden oudstudenten. Aldus geschiedde *niet*. Wij bleven elkaar opzoeken. We wisselden boeken uit. We bleven elkaar ideeën toegooien. Ik begon mijn eerste gedichten te schrijven, slechte gedichten. Jef zei me op een dag dat hij nooit zou publiceren. Gelukkig heeft hij die belofte verbroken.

En dan loopt het mis. Beiden doken we, weinig elegant, richting goot. Weldra zaten we aan de grond en we wisten het van elkaar. Het

was de tijd dat Jef allerlei rotbaantjes aannam, nachtwachter bijvoorbeeld. Ik was werkloos. Je moet daarmee niet koketteren, het was een benarde tijd, ik wens het mijn ergste vijand niet toe. Maar het was ook de tijd dat Jef Spullenhulp leerde kennen. Hij heeft zich jaren gekleed bij Spullenhulp, ook nog toen hij al journalist was. *Knack Weekend* heeft hem eens uitgeroepen tot best geklede man van het jaar. Daar stond top-Jef op een topfoto, gehuld in een kloffie van Spullenhulp. Hij heeft het er nog bij gezegd ook, anders had geen mens hem geloofd.

Terug naar de ellende. Wat we *niet* wisten van elkaar: om onszelf bij de nekharen uit de rotzooi te hijsen, schreven we in voor het examen van journalist bij de openbare omroep. Ik zocht en vond Reyerslaan 52. Belandde in een gang vol nagelbijtende examenkandidaten. Wie loop ik tegen het lijf? Jef Lambrecht. Puur toeval. Ten tweeden male. Jef en ik slaagden, samen met negen anderen, Martine Tanghe, Paul Jambers, u kent de namen wel.

Het examensysteem strookte helemaal met de strenge opvattingen die Jef later bij de uitoefening van zijn beroep zou hanteren. Onpartijdigheid, parate kennis die analyse voedt, zakelijkheid. Uit elk journalistenexamen kwamen te weinig geslaagde kandidaten tevoorschijn voor het aantal openstaande banen. Gevolg: iedereen die slaagde, kon meteen beginnen. Punt. Ik beklemtoon dat omdat je telkens opnieuw hoort dat de journalisten van de nieuwsdienst vroeger politiek benoemd werden. Klinkklare onzin. Bij de nieuwsdienst bestonden geen politieke benoemingen. Wie beweert van wel, liegt. De *bevorderingen* waren politiek, waarvoor dan acrobatische oefeningen moesten worden uitgevoerd, die gaandeweg potsierlijker werden.

Op 1 februari 1978 werden wij collega's. Jef ging naar de radio, ik naar de televisie. Jef gooide zich op cultuur, ik op Belgische politiek. Het duurde niet lang of zowel collega's als luisteraars hadden gehoord dat Jef een uitzonderlijk mooie radiostem had. Een stem vol rust, vol objectiviteit. En zijn prachtige Nederlands kwam nu pas goed tot zijn recht. Bovendien beheerste hij het veeleisende ambacht dat heet: berichten schrijven. Eerst de gebeurtenis, plus wie, waar, hoe. Vervolgens waarom. Helderheid van a tot z. Het leek hem allemaal op het lijf geschreven. Maar soms, soms lapte hij er iets krankzinnigs bij, gaf hij er een absurde draai aan. Hij bleef per slot van rekening een bewonderaar van Marcel Broodthaers.

Jef had veel meer in zijn mars dan alleen het journalistieke. Als eminent kenner van hedendaagse en twintigste-eeuwse beeldende kunst, ging hij naar Kassel, ging hij naar de biënnales van Venetië. Hij kwam bij Andy Warhol thuis. Hier ter stede kende iedereen hem en hij kende iedereen, gevestigd of beginnend. Jef was zelf kunstenaar. Niet dat hij vaak ten toon stelde en al zeker niet in het circuit van de centen. Maar vrienden hebben uiteindelijk dan toch voor enkele buitengewone tentoonstellingen gezorgd hier in Antwerpen.

In 1982 stichtte Jef samen met Karel Schoeters het *Belgian Institute for World Affairs*. Mij benoemden ze tot grootvizier van de instelling. Ook iemand als Martine Tanghe werd geroepen. Jef wantrouwde geëngageerde kunst, maar alles wat met het *Belgian Institute* samenhang, had wel degelijk maatschappelijke gevolgen. Het begon al toe hij een fles Spa Reine uitgoot bij de poort van het Kasteel van Laken. Gaston Geens, minister-president van de allereerste Vlaamse Regering, eiste sancties. Welke kunstenaar in ons gezapige welvaartsstaatje kan zeggen dat hij, letterlijk in een handomdraai, een minister op de kast krijgt?

Jefs scherpzinnigheid heb ik telkens opnieuw bewonderd. Toen het *Belgian Institute* werd opgericht, was de eerste staatshervorming nog ovenvers. Nieuwe, geheel zelfstandige Vlaamse machthebbers slaakten postkoloniale kreten als *Wat we zelf doen, doen we beter!* Op de binnenlandredactie werd België een beetje voorbarig bij het groot vuil gezet. En ineens stond daar Jef met zijn zachte waanzin. Zacht? Jefs waanzin schuurde, Jefs waanzin beet, ten minste, als je je blote billen toonde.

Het was ook de tijd toen België ontdekte dat het met een gigantische staatsschuld zat. En wat zei Jef? België als geheel is een kunstwerk, het is dus niet meer dan billijk dat we bij de grenzen toegangsgeld vragen aan al wie het unieke kunstwerk België wil komen bewonderen. Onze staatsschuld zal in een mum van tijd verdwijnen. Geen minister die wilde luisteren. Het resultaat kennen we. Vandaag zitten we nog altijd met een torenhoge staatsschuld.

Jef had iets lichts over zich, *la légèreté de l'être*. Jef nam zichzelf nooit au sérieux. Zijn werk nam hij altijd zéer au sérieux. Maar zelfspot was nooit ver. Ik vond het een van zijn aantrekkelijkste kanten. Wie hem slechts oppervlakkig kende, zou misschien zeggen, ach, hij

speelt maar een beetje. Ongetwijfeld had Jef iets van een speelvogel. Lambrecht Ludens. De grote Huizinga heeft ons geleerd dat spel altijd ook ernst is. Dat begreep Jef als weinig anderen.

Was hij aanvankelijk meneer cultuur van de radioredactie, vanaf de eerste Golfoorlog raakte hij gefascineerd door het Midden-Oosten. In oorlogsgebied had hij wat ik zou willen noemen: stil lef. Hij was niet bang om controleposten en zwaar bewapende bewakers te verschalken. Hij ging zwerven door gore straten en wemelende bazaars. Hij wist zich als het ware onzichtbaar te maken. Hij slaagde erin onopvallend te praten met de kleine mensen die verpletterd raken onder het grote geweld.

Hij heeft ons enige turven van boeken geschonken die stuk voor stuk een fabelachtige kennis van geschiedenis en politieke verhoudingen openbaren, van Sumerië tot 1918. Één even fabelachtige luciditeit, waardoor hij verbanden zag waar iedereen overheen had gekeken. Vrijwel alle westerse journalisten en politici hebben juichend de Arabische lente begroet. Jef zei van meet af aan dat het een barre winter zou worden. Hij heeft nooit gearzeld om tegen de stroom op te roeien.

Wat aan hem vrast, was dat een bende barbaren de overblijfselen van de oudste beschavingen te vuur en te zwaard vernietigen. Het Tweestromenland heeft ons het schrift geschonken, zonder schrift geen civilisatie, en zij die de herinnering daaraan uitroeien, doen dat in naam van een boek.

Jef was verknocht aan de radio. De botte manier waarop men hem verwijderd heeft van de omroep, griefde hem diep. Hij spaarde zijn kritiek niet, openlijke kritiek, op commerciële obsessie en oppervlaktejournalistiek.

Enkele weken voor zijn dood zei hij me: wie bij de openbare omroep werkt, is een *civil servant*, een dienaar van de luisteraars en dat is iets heel anders dan een dienaar van de luistercijfers. Voor hem telde allereerst de inhoud. Door middel van die inhoud moet de journalist de chaotische wereld verhelderen voor de luisteraars die hij dient. Kom, een beetje proberen te verhelderen.

Pas tijdens dat laatste gesprek werd me ten volle duidelijk wat hij me in 1993 had gezegd, toen ik de omroep verliet om te gaan schrijven. Hij sprak één woord: vaandelvlucht. Het was het woord van een ware

vriend. Ik heb het hem niet kwalijk genomen, integendeel. Dat ene woord dwong me tot nadenken. Tot meer zelfkennis. Tot wroeging ook. Nogmaals, een ware vriend.

We zullen je precieze woord missen, Jef, je fraaie stem, je scherpe glimlach, je luchtige ernst. Je had de gave schier onzichtbaar te zijn en toch uiterst aanwezig. Zoals de wierook hier, straks, als we de kerk hebben verlaten. Dank je voor alles. En jouw alles, dat was heel veel. Of zoals jij het zelf zei, Jef, in een symbiose van West-Vlaams en Nederlands: Dank je stijf.

Geert van Istendael: Socioloog-filosoof KUL. Joernalist VRT (1978-1993), Duitslandkenner. Zelfstandig auteur, poëzievertaler en essayist. Recente werken: Een Geschiedenis van België (2012); Het was wat was (2015).

JEF, THE BOLD

LUKAS DE VOS

Jef Lambrecht was één van de laatste eigenzinnige, onafhankelijke dinosaurussen van de geëngageerde generatie journalisten, die bij de openbare omroep het stof van alle meubels bliezen. De generatie van Water Zinzen, Herman de Prins, Daniel Buyle, Dirk Sterckx, Danny Huwé, Ronny Vos, Geert Van Istendael, Johan Janssens, c.s. Geëngageerd waren ze tegenover de luisteraar en de kijker, niet tegenover de politieke partijen. Ze verdedigden het belang van de nieuwsgebruiker, die voor hen een onvervreemdbaar recht heeft op omstandige, geënde, en genuanceerde informatie.

Jef was een duizendpoot, met een soms knorrije, maar altijd scherp geslepen mening. Hij zag al vroeg in dat de openbare omroep in snel tempo afzakte naar faits divers nieuws, naar simplisme, naar steeds verschrander omgeving. Naar de Lorelei van de Vorm en de Schijn, ten koste van het Vrij Denken en de Inhoud. Daarom militteerde hij nadrukkelijk voor inbedding van cultuur in de nieuws- en duidingsprogramma's, en voor prioritaire aandacht voor buitenlandse berichtgeving. In een transitland als België (waar ruim tachtig procent van alle wetten vandaag door Europa zijn uitgedokterd) met zijn luxeproblemen van taalwetgeving, gemeentelijke autonomie, militarisering van de ordediensten, en veel, te veel plaatselijke insteek, bleef Jef een rots in de branding. Het kwam geregeld tot hoogoplopende discussies met de bazen (die zich nu leidinggevend noemen), met lamblig geachte kollega's, met meegaandheid tegenover de "hogere machten". Dat droeg bij tot zijn radikale verwerping van elke formattering van het nieuws. Dat droeg bij tot zijn vervroegde, zelf gekozen pensionering, alhoewel hij de enige was (met mij) die nooit de vraag kreeg bij de verschillende "afvloeiingsregelingen" om vroeger weg te gaan. Vanwege zijn "meerwaarde".

Daar trok hij de neus voor op, voor dat managersjargon. Jef was al vroeg een gezonde dwarsligger. Hij ijverde voor kennis en relativerende waarheid. Zijn echt engagement lag in de bevrijdende rol van de kunsten, en in de wetenschap dat het echte nieuws niet uit een computer rolt (of een telex), van de gestelde lichamen uitgaat, of

gedikteerd wordt door de gekloonde media waar ideologie voorgaat op onderzoek. Het echte nieuws komt van het terrein, van de gewone man, van de man in de straat die stevast de dupe is van hogere belangen. Toen ik hem vorig jaar op de Boekenbeurs vroeg naar zijn volgend projekt, zei hij doodsimpel: “Ik heb mijn werk gedaan. Drie doorwrochte werken over de brandhaard van de wereld, van Syrië tot Afganistan, van de Arabische wereld tot Pakistan. *De Arabische Revolutie, De Arabische Cocktail, IS – het nieuwe terrorisme van Daesh en de ondergang van de Moslimbroederschap*. Ik heb gezegd”. Mijn jonge kollega Lukas Vanclooster noemt hem onbeschoemd “de Robert Fisk van Vlaanderen”.

Nochtans was Jef alles behalve een droogstoppel die zijn Grote Gelijk wou halen. Hij stond sterk omdat hij de sérieux, vooral de eigen sérieux, met plezier onderuithaalde – een verlate patafysikus. Er is maar één redelijk en werkzaam uitgangspunt: twijfel. Geloof nooit wat je wordt voorgehouden. Of het een sigarettenfabrikant was die door Jef's *Belgian Institute for World Affairs* een proces werd aangedaan voor geschiedenisvervalsing (natuurlijk was het Pieter Minnewit en niet Peter Stuyvesant die New York de facto had gesticht, na de aankoop van een eiland bij Manhattan), of België dat tot kosmisch kunstwerk werd uitgeroepen, of nog de nuffige juffrouwenpolitiek van de gezondheidskapo's om tabak en alcohol op de werkvloer te verbieden, of de pretenties van elke burokratie om de burger te koeioneren, Jef bleef ze allemaal een slag voor. Hij kende zijn eigen paspoorten toe, toen hij de dichtbundel *Empty Bed Blues* (1996) van Roger de Neef verluchtte, en van negen staatsieportretten van jazzlegendes authentieke eenzelvigheidsbewijzen maakte – in spiegelbeeld.

Juist door zijn rechtlijnige, soms koppige dissidentie, paste Jef perfekt in het Arkcomité. Hij grommelde als het hem niet aanstond, en kwam messcherp tussen wanneer al te nadrukkelijk om niet-kunstzinnige of niet-sociale redenen een kandidaat-laureaat naar voren werd geschoven. Maar nooit verdween hij met slaande deuren. Integendeel, hij blikte even weemoedig verbijsterd van achter zijn brillenglazen, rolde een sjekkie Old Holborn, en hief zijn glas op ter bevordering van de kunst. Dat uitgerekend zijn galblaas het begaf is voer voor filologen. Maar de begankenis van flink wat jongere VRT-kollega's naar zijn ziekbed (en zijn laatste tentoonstelling) bewijst dat

onwrikbare inzet voor zelfstandig denken en werken meer impact heeft dan de iele schijn van het scherm of de lakeiendienst aan Kamer, Kapitaal of Kerk. De Witte met de Bles was schuchter en brutaal. De stof waaruit onverzettelijken zijn gekneed. Jef was zo iemand. Die alles bedekte met het enige absolute dat hij kende en erkende: schoonheid.

Jef ademde schoonheid, naar eigen inzicht. Hij hield evenveel van *The Bold and the Beautiful* als van Hugo Claus, van Sven Nijs als van Saint-Amour, van Jackson Pollock als van Francis Alÿs. Eigenlijk verdient hij een plekje op Documenta in Kassel. En als dat niet lukt, ten minste op het Schoonselhof.

IN MEMORIAM JEF LAMBRECHT

ROGER DE NEEF

Vel verlegen op been
Met zijn neus op de diagnose
Leefde hij spaarzaam en voluit
In een geloof dat al niet meer bestond

Telkens als je naar hem luisterde
Ervoer je nog die beduimelde ernst en precisie
Ook de krassen de stekels van zijn stem
Nu stond hij daar op de tocht zweeg of wachtte

En bleef wie hij was
Dat harde lijf en lichaam tijdgevoelig tijdgenoot
Maar zijn lever en zijn gal ook hun schaduwen
Werkten niet langer apart samen

En samen hadden ze iets met kleurpotloden
Met alle vingers naast hem op het bed
Met dikke regelmaat doorstreepte hij het teveel
Aan ruimte op het thans met zorg ingelijste tekenblad.

*Mornac-sur-Seudre,
29 september 2016*

*Roger de Neef: Penningmeester Arkcomité, Arkprijs 1978.
Voormalig journalist bij Belga, tevens jazzcommentator VRT radio
en Knack. Recente bundel: My Funny Valentine (2016).*



ZIEK

van Ostaïjen

an

systeem

Clos

DEATH OF A TALESMAN

Henri-Floris Jaspers en zijn Nalatenschap

(6 oktober 1944 - 9 april 2017)

KRIS KENIS, LUKAS DE VOS,

GUIDO LAUWAERT EN WALTER SOETHOUDT

“Because I could not stop for Death, He kindly stopped for me”.

(Emily Dickinson)

Op 9 april is schrijver-dichter Henri-Floris Jaspers in Antwerpen overleden. Tot de ongenadige kanker hem overwon, bleef hij koppig zijn *Centrum voor Dokumentatie en Reëvaluatie* leiden.

Henri-Floris was naast schrijver-dichter, letterkundige, vrijdenker, historicus, Pink Poet, erudiet, kattenman, juryvoorzitter, vlijmscherpe maar immer rechtvaardige criticus, ook een onophoudelijke ridder van de waarheid. Naast zijn loopbaan als woordvoerder van wijlen Hugo Schiltz, was Henri het laatste decennium vooral actief als hoofdredacteur van de *Mededelingen van het Centrum voor Documentatie en Reëvaluatie* en *Ça-Ira*, voornamelijk gewijd aan het legaat van Paul Neuhuys.

Ook was Jaspers stichtend lid en voorzitter van *De Diamanten Kogel*, de prijs voor de beste Nederlandstalige thriller. Over het genre liet hij, naast een biografie van Bob Mendes, twee bundels verschijnen: *Ruw & Hard, Geslepen en Begeerlijk* (2012) en *Thriller versus Roman* (2008), allebei met Jos van Cann. Jaspers zetelde in diverse raden op stedelijk, provinciaal en landelijk niveau.

Als kleinzoon van de ekspressionistische schilder Floris Jaspers was hij de absolute deskundige met betrekking tot de literaire geschiedenis van het interbellum en de schatbewaarder van de oeuvres van Paul Van Ostaijen, Gaston Burssens (over wie hij met Gerd Segers een geweldig nummer maakte van *Revolver*), Karel Jonckheere (de man die de wijsheid had om te beseffen na zijn zeventigste: “Mijn adressenboekje is een ‘Dodenvallei’, zoveel vrienden die verdwijnen”), Gust Gils, Hugues Pernath, Jan De Roek en zovele anderen.

Met het essay “Maniërisme en moderne sensibiliteit” zette hij in 1967 de toon voor het genootschap de Pink Poets, waar hij Pernath opvolgde als Gouverneur (voorzitter) na diens dood in 1975.

Henri was tevens redacteur en uitgever van het tijdschrift *De Tafelronde* (1964-1981) en het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* (1972-1983). Na het opdoeken van dit blad, scheurde hij zich met Georges Adé af van de voormalige redactie en richtte hij mee *Diogenes* op. In 1981 werd hij voorzitter van de Vereniging van Vlaamse letterkundigen, waarvan hij nadien erevoorzitter werd. In 1985 nam hij de hoofdredactie op van *Impact/De Nieuwe Impact*, daarna van *Vlaanderen Morgen*.

Jespers was ook verantwoordelijk voor de uitgave van de *Nage-laten Gedichten* en het *Verzameld Werk* van Hugues C. Pernath en van de jong gestorven Jan de Roek. Zelf schreef hij o.a. De proza-trilogie *Toekomstig en Onafwendbaar Herdenkingsceremonieel* (1974), *Geen Seizoen zoals Vroeger* (1976), en *Het Ritselen van Vleugels* (1979). Baanbrekend was zijn *Genealogie van de Herinnering* (1993) over Frans-Belgische schrijvers. Met Christian Berg was hij de grootste kenner van die wegvliedende aanwezigheid in Vlaanderen.

Jespers was een pleitbezorger van de experimentele poëzie en heeft de doorbraak van dit genre sterk bevorderd. Dichters zoals Patrick Conrad beschouwen hem als hun mentor.

Jespers was geboren in Etterbeek in de “Fonderie Lambermont” zoals de Fondation Lambermont destijds spottend genoemd werd op 6 oktober 1944 en overleed thuis te Antwerpen op 9 april 2017 in het huis gebouwd door zijn grootvader Floris Jespers.

DE IMPERIALE GEDACHTE VERKWIJNT

(1977)

HENRI-FLORIS JESPERS

De imperiale gedachte verkwijnt.
Bij valavond beruiken de bliksems
De ruisende adelaars. Hees in de rimpels
Der banieren: een toornige taal.

De maan verbleekt bij het zwarte
Bloed der rivieren. Zwijgzaamheid,
Keizerlijke beknoptheid, loze
Vluchten van purper en vleugels

Ik trek mijn mantel over het eenzaam
Hoofd in een kale, kille kamer.
Het doffe gehamer van het bloed.
Het lauwe gestamel van een lichaam.

DE ZEGELBEWAARDER EN DE KATTEN

JAN LAMPO

Henri-Floris Jespers was misschien niet de enige, maar in ieder geval een van de belangrijkste zegelbewaarders van onze literatuur. Hij was dichter en estheet, maar vooral essayist. Zijn artikels en opstellen waren geen academische papers; hij baseerde zich minder op voetnoten dan op een reusachtige eruditie en een hoge mate van artistieke empathie.

Henri wist veel en kende veel mensen. Dat begon al in zijn jonge jaren, maar zijn nieuwsgierigheid en zijn ontvankelijkheid bleven. Wie had kunnen denken dat de briljante chroniqueur van de historische (en de minder historische) avant-garde zich zou ontpoppen tot fan en verdediger van de thriller?

Marc Reynebeau zei ooit – met enige irritatie, denk ik – dat je geen Antwerpenaar hoeft te zijn om iets over Van Ostaijen en zijn maats te vertellen. Dat is waar. Maar even waar is dat Henri, dank zij de orale familiale traditie, maar óók dank zij onvermoeid lezen, praten, interviewen en anderszins bronnen aanboren over een fabelachtige en onvervangbare hoeveelheid informatie beschikte. Niet alleen over Zot Polleke, trouwens. Ik kan alleen betreuren dat Henri niet (nog) meer over de jaren voor en na de Eerste Wereldoorlog heeft geschreven.

Het was niet alleen het stoutmoedige formele experiment van toen dat hem boeide. Estheet of niet, Henri had een eclectische interessesfeer. Teksten mochten voor hem vormelijk traditioneel zijn op voorwaarde dat ze iets te vertellen hadden. De fantastiek fascineerde hem en zelfs in de thriller verkoos hij verbeelding boven spitsvondigheid.

Als journalist, essayist en “gedenkschrijver” vroeg hij voortdurend aandacht voor auteurs, teksten en genres die buiten het blikveld van de media en conformistische onderzoekers blijven. De archivaris die ik zelf ben, in een instituut dat zich als “het geheugen van de Vlaamse literatuur” profileert, kan daar alleen bewondering voor hebben. Voor sommige bannelingen uit Letterenland was Henri te mild, denk ik weleens. Maar hij maakte zich nooit schuldig aan de zonde van onverschilligheid; hij laat een corpus beschouwend proza na om ja-



v.l.n.r. Hugo Schiltz, Walter Soethoudt, Henri-Floris Jaspers, Georges Adé

loers op te zijn. Daarbij trok hij zich niets aan van de onderhuids woekerende ideologische tegenstellingen. Het werd hem ter linker- en ter rechterzijde kwalijk genomen, vermoed ik.

Henri kende mensen met wie ik, politiek gesproken, niet door dezelfde deur kan. Tegelijk zwoer hij bij het ouderwetse streven om te zoeken naar wat mensen van goede wil (zou mijn pa gezegd hebben) bindt. Voor de Pink Poet (pp.) die Henri altijd gebleven is, de dandy, de hoofse en welbespraakte gesprekspartner, de gulle gastheer en de huisbaas van talloze recalcitrante feliene medeschepselen was het sociale verkeer een kunst. De panache waarmee hij het beoefende, verried een grote behoefte aan menselijke warmte en aan ideeën, zelfs als die haaks op de zijne stonden.

Flamboyante Henri streefde naar het ideaal van de intellectuele “honnête homme” – het is geen toeval dat een Frans concept voor hem zo belangrijk was. Hij debuteerde ooit in het Frans. Toch was Henri geen halve Fransman, maar een halve *Franstalige Belg* – in de volle literaire en cultuurhistorische zin van die term. Groot was zijn toewijding aan het oeuvre van o.a. Paul Neuhuys, aan wie hij talrijke en kostelijke bladzijden wijdde.

Henri's kritisch oeuvre verdient meer en beter dan wat ik hier, inderhaast, aan de computer toevertrouw. Een gedicht inspireerde hem tot subtiele close reading zonder jargon en enkele rake paragrafen volstonden om een dikke roman te analyseren. "Alle kritiek is *critique d'humeur*", zei hij. Zijn stemmingen waren echter die van een extreem geletterd en breeddenkend man.

Het vrije woord, alle verstandige vrije woorden, waren hem lief. Een katten- en geen hondenmens, Henri. Een mentor, een bindende factor, een trouwe vriend en verdediger van wie zijn respect genoot. Ik zag hem te weinig; ik zal hem des te meer missen. Zijn diepe stem die tot luisteren dwong, de (uiterlijke) koelbloedigheid waarmee hij als een kat (jawel) op zijn pootjes terecht kwam als hij even dreigde te stotteren – want ook dat gebeurde.

Nu is het aan de historici van de Vlaamse literatuur. Ze zullen ontdekken dat Henri-Floris Jaspers van de jaren negentienhonderdzestig tot de jaren twintigtien als een overgevoelige zenuw door de spieren van de letterkundige historie loopt.

Jan Lampo: Geschiedkundige, schrijver, redacteur De Standaard (1985-1991), archivaris Letterenhuis. Auteur van enkele verhalenbundels (Altijd Lege Kamers, 1985) en een thriller (De Engel met de Zaag, 2008). Onderzoeker naar Antwerpen (Vermaerde Coopstadt, 2000) en Vlaamse literatuurpioniers.

IN MEMORIAM HENRI-FLORIS JESPERS

GUIDO LAUWAERT

Nabije, dichtbij en verre vrienden van Henri,
hoor mij aan... lend me your ears.
Prijzen kom ik Henri, geen afscheid nemen.
Een lichaam wordt begraven, gecremeerd,
maar niet de geest.
Henri maakte dat hij
door zijn mening iemand werd
zoals hij zelf wilde zijn.
Een mens uitstijgend boven zijn naam.
Zijn bestaan een eigen aard en waarde gevend.
Daarom dat ik hem prijs, geen afscheid neem.

Is men opgegroeid in een artistiek milieu...
met de allure van Michel de Montaigne,
de stijl van Voltaire en Proust
en *Le violon Dada*...
dan kan het niet anders dat het verdere leven
een reis is naar de dips en de hips
van een gecultiveerd bestaan...
veel hoger dan de leeuwerik zingt.
Bovendien, is men gebeten om
de geschiedenis van de geschiedenis te kennen...
en die kennis met anderen te delen...
tot het tot een uitwisseling van kennis komt
ten bate van een nog wijdere eigen kennis...
zo wordt men iemand die veel meer waard is
dan de dorpsnotabelen van het medialand...
met voorop die van de zelfbenoemde kwaliteitskranten
en de producers van radio- en televisieprogramma's
die zweren bij lichte kost en luchtige praat.
Een estheet van nobel bloed was Henri...
daarom dat ik hem prijs, geen afscheid neem.

Over Paul Neuhuys schreef Henri
in zijn onvolprezen *Genealogie van de Herinnering*
dat men Neuhuys links liet liggen tot de mandarijnen
al geeuwend een late belangstelling ontwikkelden
voor de historische avant-garde
en een tentoonstelling organiseerden.
'De ziekte vrat hem toen al genadeloos uit,'
volgens Henri, en hij gaat verder,
'Op de vernissage stond hij er als een verschrikte nachtvogel bij,
plots gevangen in een dodelijke lichtbundel.'
Einde citaat.
Nabije, dichtbije en verre vrienden van Henri...
de dodelijke lichtbundel is hem hier en nu bespaard gebleven.

Henri-Floris Jaspers heeft zovelen
– onder wie Hugues C. Pernath –
voor de vergetelheid behoed...
net zoals anderen dat hebben gedaan.
Zij... zij deden het ná Henri.
Hij was de eerste... en vaak ook de laatste,
want Henri hield vol waar anderen het opgaven.
Henri lag niet wakker van hun verraad.
Wat er provincialistisch is aan dit land,
zijn zelfgenoegzaam navelstaren,
zijn braafheid, zijn conservatisme, raakte Henri wel,
maar gleeed van zijn schouders als water van de rots.
'Wanneer het gepeupel de decadentie naäapt,'
zo schreef hij in *Geen seizoenen als vroeger*,
'wordt het hoogtijd opnieuw klassieker te worden.'
Henri werd klassieker met de klassiekers,
om vanuit hun wereld zijn eigen wereld,
met de auteurs en kunstenaars
die hem na aan het hart lagen,
in een bredere context te etsen.
De wijze waarop hij dit deed was niet nieuw
maar werd gaandeweg uniek.
Wie volgt nog zijn weg, loopt met hem mee?

Er rest weinig verkeer op de hogere weg,
de weg der traagheid ten bate van de helderheid
waar kunst en geschiedenis elkaars geliefden zijn.
Daarom dat ik Henri prijs, geen afscheid neem.

Het werk en de geest van Paul van Ostaijen,
zijn tijdgenoten, zijn en hun tijdsbeelden
heeft Henri verzorgd en gekoesterd,
de details ervan belicht en ontleed.
Zo hoort het ook,
want het is door de details
dat men het geheel ten volle begrijpt.
Henri's artikels en essays stinken nooit
naar zijn bovengrondse grot of onderaardse hemel.
Je herkent de hand van de meester van ver,
maar ze ontstijgen het schrijfmoment,
het stereotiepe van een nieuwe trend.
Daarom dat hij werd gewaardeerd door velen,
helaas van weinigen de erkenning kreeg waarop hij recht had.
Henri deerde dat niet, hij sloeg wel terug.
De studies die hij in boekvorm liet verschijnen,
verschenen in een kleine oplage
en men kon ze enkel kopen met zijn toestemming.
Vaak kwam het er niet van, omdat Henri ze cadeau deed.
Een groet aan een compagnon de route.
Daarom dat ik hem prijs, geen afscheid neem.
Iedereen hier aanwezig hield van hem, niet zonder grond...
en hij hield van jullie.
Wat weerhoudt er jullie daarom van
om hem en zijn grond voorbij het nu en hier te helpen?
Er mede voor te zorgen
dat de weinige boeken die hij publiceerde
gebundeld worden en uitgegeven.
Al is er een kleine markt voor, die markt is wijs.
Laat zijn artikels als naslagwerk verschijnen.
In boekvorm eerst en nadien virtueel.
Al is er een kleine markt voor, die markt is wijs.

Zo'n uitgave is veel meer waard
dan een standbeeld of een straatnaam.
Daar zou Henri bezwaar tegen maken.
Echter niet... op een schouderophalen
en wat gemurmel na
– eigen aan de relativist *par excellence* –
tegen een boekuitgave van zijn gedane werk.
Jean Genet heeft ooit bekend,
zo schreef Henri in *Geen seizoenen als vroeger*,
'J'écris pour m'émouvoir'.
Die ontroering van Genet,
maar ook van Henri mag niet verloren gaan.
Een derde boek lijkt me niet meer dan logisch.
Net als de held...
verdient wie hem tot held verhief een biografie.
Al is er een kleine markt voor, die markt is wijs.

Nabije, dichtbije en verre vrienden van Henri,
niet beter dan met een gedicht
uit de bundel *Illuminations* van Arthur Rimbaud
valt wat Henri heeft gedaan samen te vatten:
'J'ai tendu des cordes de clocher à clocher ;
Des guirlandes de fenêtre à fenêtre ;
Des chaînes d'or d'étoile à étoile, et je danse.'

Henri, hij was mijn vriend; ik was de zijne.
En ook jullie waren zijn vrienden,
want jullie staan hier niet als bermtoeristen.
Henri... nabije, dichtbije en verre vrienden,
hij was een mens van wie niemand afscheid nemen kan...
alleen hem prijzen.

Guido Lauwaert: Acteur, regisseur, schrijver, columnist. Mede-organisator Kazuno en de Nachten van de Poëzie. Theater naar Elsschot, Céline, Shakespeaere, Albee, Cervantes, Van Ostaijen. Recente werken: Mijn Tweede Stem (2007/2011); De Spookrijder van de Lemméstraat (2012).

DE ARKPRIJS
EEN TRADITIE VAN VRIJHEID

1951	Christine D'Haen	Gedichten
1952	Hugo Claus	De Metsiers
1953	Maurice D'Haese	De Heilige Gramschap
1954	Frans Goddemaere	Nola
1955	Jos de Haes	Gedaanten
1956	Frans De Bruyn	Tekens in Steen
1957	Albert Bontridder	Dood Hout
1958	Ivo Michiels	Het Afscheid
1959	Libera Carlier	Action Station – Go!
1960	Ward Ruyslinck	De Madonna met de Bul
1961	Hugues C. Pernath	Het Masker Man
1962	Georges Hebbelinck	De Journalist
1963	Paul Snoek	Richelieu
1964	Daniël Robberechts	Zesmaal
1965	Willy Roggeman	Blues voor Glazen Blazers
1966	Astère M. Dhondt	God in Vlaanderen
1967	Jef Geeraerts	De Troglodieten
1968	C.C. Krijgelmans	Homunculi
1969	Patrick Conrad	Mercantile Marine
		Engineering
1970	Roger Van de Velde	Recht op Antwoord
1971	Eddy van Vliet	Columbus Tevergeefs
1972	Marcel van Maele	Ik Ruik Mensenvlees
		Zei de Reus
1973	Rob Goswin	Vanitas Vanitas
1974	Fernand Auwera	Zelfportret met Gesloten Ogen
1975	Internationale Nieuwe Scène	Mistero Buffo
1976	Leonard Nolens	Twee Vormen van Zwijgen
1977	Freddy de Vree	Steden en Sentimenten
1978	Roger M.J. de Neef	Gestorven Getal
1979	Frans Boenders	Denken in Tweespraak
1980	Lucienne Stassaert	Parfait Amour
1981	Robbe De Hert	Filmoeuvre

1982	Maurice De Wilde	De Nieuwe Orde
1983	Bert Van Hoorick	In Tegenstroom
1984	Leo Pleysier	Kop in Kas
1985	Daniel Buyle	BRT-journalistiek
1986	Tone Brulin	Toneelwerk
1987	De Morgen / Paul Goossens	Journalistiek
1988	Leo Apostel	Wijsgerig werk
1989	Stefaan Hertmans	Poëtisch werk
1990	André De Beul	Politieke Moed
1991	Frie Leysen	Tien jaar deSingel
1992	Paula d'Hondt	Migrantenbeleid
1993	Jan Blommaert & Jef Verschueren	Het Belgische Migrantendebat
1994	Gal	Grafisch werk
1995	Tom Lanoye	Maten en Gewichten
1996	Gie van den Berghe	Getuigen
1997	Wannes Van de Velde	Muzikaal oeuvre
1998	Pjeroo Roobjee	Artistiek oeuvre
1999	Sophie De Schaepdrijver	De Groote Oorlog
2000	Zak	Cartoons
2001	Ludo Abicht	Intelligente Emotie
2002	Pol Hoste	De Lucht naar Mirabel
2003	Wim Distelmans	Euthanasiewet
2004	Rik Pinxten	De Artistieke Samenleving
2005	Christine Van Broeckhoven	Verdediging van de Rede
2006	Marleen Temmerman	Onrust in de Onderbuik
2007	vzw Roma	Sociaal-Kultureel Veldwerk
2008	David Van Reybrouck	Missie
2009	Luc Huyse	Politieke Sociologie
2010	Geert Buelens	Europa! Europa!
2011	Philippe Van Parijs	Politieke Filosofie
2012	Peter Holvoet-Hanssen	De Reis naar Inframundo
2013	Paul De Grauwe	Economics of Monetary Union
2014	Jeroen Olyslaegers	Winst
2015	Fikry El Azzouzi	Drarrie in de nacht en Reizen Jihad
2016	Reinhilde Declair	Tutti Fratelli
2017	Apache	kritische onderzoeks- journalistiek

STICHTING
ARKCOMITÉ VAN HET VRIJE WOORD

STICHTER VAN HET NIEUW VLAAMS TIJDSCHRIFT

EN STICHTER VAN DE ARKPRIJS

Herman Teirlinck (1879-1967)

LEDEN-STICHTERS VAN HET GENOOTSCHAP

Lukas De Vos, Julien Weverbergh, Willy Calewaert (†),
Walter Debrock (†), Marc Galle (†), Henri-Floris Jespers (†),
Herman Liebaers (†), Maurits Naessens (†), Hugo Raes (†)
Willy Vaerewijck (†), Karel Van Miert (†), Eddy van Vliet (†)

DIRECTEURS VAN HET NIEUW VLAAMS TIJDSCHRIFT

Herman Teirlinck (1946-1967), Julien Kuypers (1967), Willy
Vaerewijck (bestuurder, 1968-1978), Ivo Michiels (1979-1983)

EREVOORZITTERS

Walter Debrock (†), Michel Oukhow (†), Raymond Detrez,
Lukas De Vos

DAGELIJKS BESTUUR

Joseph Asselbergh, voorzitter; Daniël Buyle, ondervoorzitter;
Adriaan Raemdonck, secretaris; Roger de Neef, hofmeester;
Yves T'Sjoen, bestuurslid; Raymond Detrez, erevoorzitter;
Lukas De Vos, hoofdredakteur-erevoorzitter.

WERKENDE LEDEN

Eddy Borms, Herman De Prins, Bruno De Wever, Jan De
Zutter, Clara Haesaert, Pol Hoste, Luc Huyse, Bernard Insel,
Jef Lambrecht, Betty Mellaerts, Jeroen Olyslaegers, Rik
Pinxten, Jean-Pierre Rondas, Pjeroo Roobjee, Marc Ruyters,
Ludo Stynen, Ernest Van Buynder, Claire Van Damme, Johan
Vandenbroucke, Ingrid Van der Veken, Leen Van Dijck,
Kurt Van Eeghem, David van Reybrouck, Flip Voets, Liesbet
Walckiers, Sami Zemni

Met dank aan het Letterenhuis, Karin Lebacqz,
Guido Lauwaert, Walter Soethoudt, Liesbeth Van Houdt,
Bert Weis, Leen Van Dijck en Bram Souffrau.

COPYRIGHT ILLUSTRATIES

De tekeningen van ZAK verschenen in *De Morgen* en *De Tijd*, behalve de openingstekening (p4) die speciaal gemaakt is voor dit boekje. De tekening van Kim (p46) is aangeboden door Apache, en is op speciaal verzoek gemaakt. De foto op p14-15 is genomen door Lisa Develtere. De foto's van Jef Lambrecht (p70) en Henri-Floris Jespers (p82) zijn van Dirk Vermeirre, de foto van Paul de Wispelaere (p58) van het Letterenhuis. De foto van Paul de Wispelaere (p62) is van Ilse Logie.

ZETEL EN SECRETARIAAT
Hoogstraat 70-72, 2000 Antwerpen
© 03 233 13 45 | FAX 03 231 38 12
galerie@dezwartepanter.be

www.arkprijs.be

D 2017 2330 1

© 2017 De respectievelijke auteurs
Lay-out Intertext Boekproducties, Antwerpen | www.intertext.be
Verantwoordelijke uitgever
Lukas De Vos, Hof ter Bollen 51, 2870 Lievele
& de Vrienden van de Zwarte Panter vzw

www.arkprijs.be

Deze uitgave kwam tot stand
met de steun van **Philippe Lemahieu**